

~~L. 70-5~~
283

**LATVIEŠU
GRĀMATNIECĪBA**

L. STEPINŠ

**PIRMAIS LATVIEŠU
LITERĀRAIS
ŽURNĀLS
«PAGALMS»**

3

1875

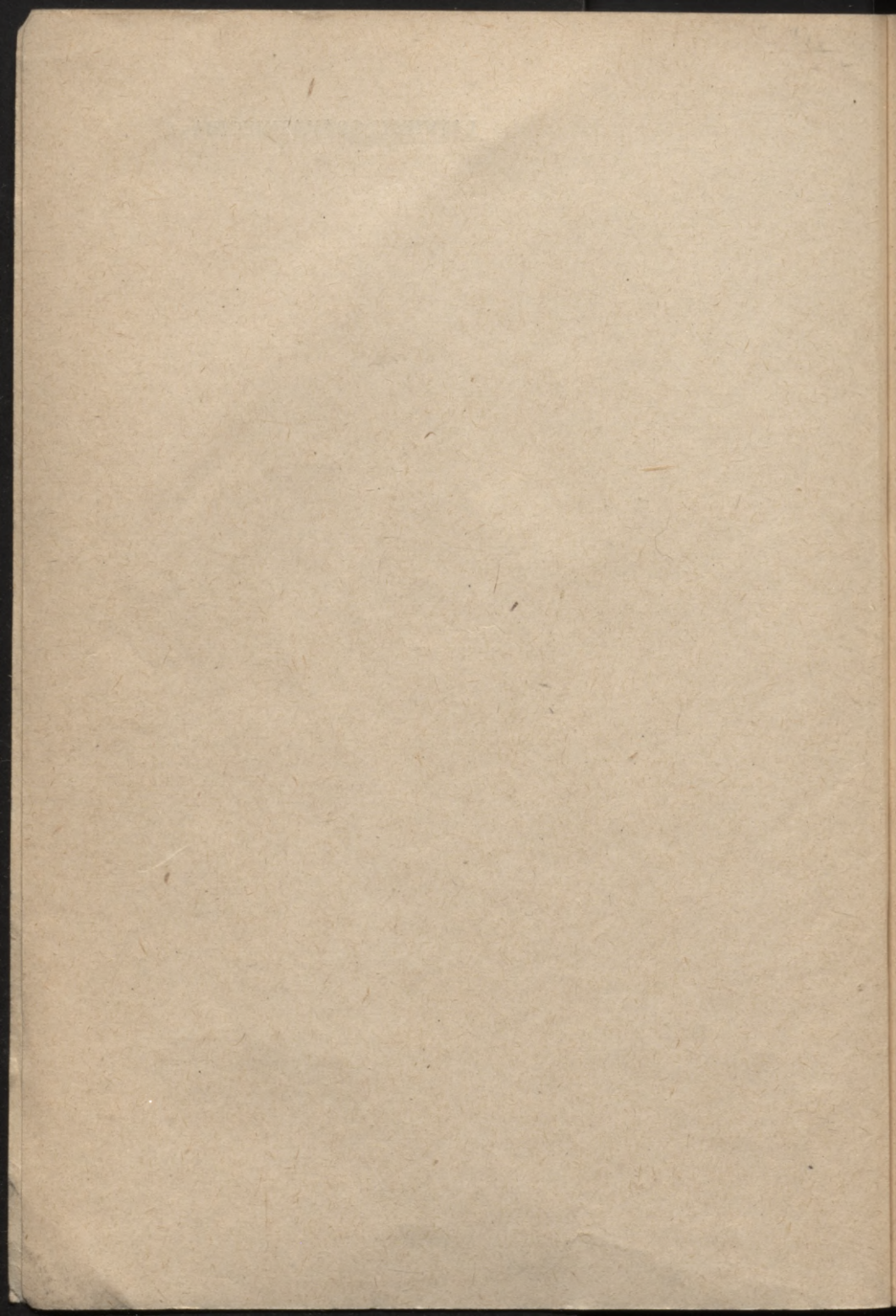
W. H. BROWN

177 N. 3rd St.

PHILADELPHIA

PA. U.S.A.

LATVIĒSU GRĀMATNIECĪBA . 3

~~L 70-3~~
283

L
0

LATVIJAS PSR ZINĀTŅU AKADEMIJA
FUNDAMENTĀLĀ BIBLIOTEKA
LATVIJAS PSR KULTŪRAS MINISTRIJA
VIĻA LĀCA LPSR VALSTS BIBLIOTEKA

L. STEPINŠ

PIRMAIS LATVIEŠU
LITERĀRAIS ŽURNĀLS
«PAGALMS»

IZDEVNIECIBA «ZINĀTNE»

RIGĀ

1970

002
St 365

Vija Lāča Latv. PSR
Valsts bibliotēka

~~70~~ 51.000
0308092437

Лаймон Карлович Степиныш

ПЕРВЫЙ ЛАТЫШСКИЙ ЛИТЕРАТУРНЫЙ ЖУРНАЛ
«ПАГАЛМС»

Издательство «Зинатне»

На латышском языке

SĒRIJAS REDKOLEĢIJA:

A. Apinis, E. Arājs (atbildīgais redaktors), J. Paeglis

*Izdots saskaņā ar Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Redakciju
un izdevumu padomes 1969. gada 9. oktobra lēmumu.*

6-10
1969—66

IEVADS

Nedaudzie latviešu periodiskie izdevumi, kas nāca klajā XIX gadsimta pirmajā pusē, vēl pilnībā kalpoja baltvācu muižniecības un garīdzniecības interesēm.

Kopš XIX gadsimta piecdesmitajiem gadiem līdz ar jaunlatviešu kustību un latviešu nacionālās literatūras attīstību sāka iznākt pirmie periodiskie izdevumi, kas nostājās opozīcijā baltvācu kolonizatoru feodāli dzimtbūtnieciskajai ideoloģijai un viņu latviski izdotajai presei. Augstāko sasniegumu šajā ziņā iezīmēja jaunlatviešu laikraksts «Pēterburgas Avīzes» (1862.—1865.).

Attīstoties ekonomikai un aktivizējoties kultūras dzīvei, pieauga arī latviešu periodisko izdevumu skaits. Tomēr nozīmīgākie izdevumi septiņdesmito gadu beigās, atrazdamies buržuāzijas rokās, bija šķiriski ierobežoti. Laikraksts «Baltijas Vēstnesis» (1869.—1906.) bija cieši saistīts ar Rīgas Latviešu biedrību, un tā sadursmes ar baltvācu muižniecības ideologiem kļuva arvien sīkākas un nenozīmīgākas. Tuvs «Baltijas Vēstnesim» savā idejiskajā nostājā bija laikraksts «Balss» (1878.—1907.), un pamatā daudz kopīga ar «Baltijas Vēstnesi» bija arī tā iespaidīgajam konkurentam laikrakstam «Baltijas Zemkopis» (1875.—1884.).

Progresīva loma bija pret baltvācu baroniem un mācītājiem vērstajiem humoristiski satīriskajiem almanahiem «Dunduri», kas iznāca Pēterburgā septiņdesmito gadu otrajā pusē, bet drīz vien apstājās. Vajadzība pēc šāda izdevuma joprojām palika, laikraksti to nespēja apmierināt, bet žurnālu latviešu valodā vispār nebija. Periodiskie izdevumi bija galvenā literatūras tribīne. Par literatūru interesējās samērā plaši sabiedrības slāņi, un tai bija liels pievilksanas spēks. Ne tikai ievietoto daiļdarbu daudzums, bet galvenokārt šo darbu vispārējā tendence, idejiskais

saturs un mākslinieciskā pilnvērtība spēja sekmēt vai kavēt periodisko izdevumu popularitāti un izplatību. Periodiskie izdevumi bija nozīmīgs faktors literatūras popularizēšanā un latviešu literatūras attīstības sekmēšanā.

Lai gan septiņdesmito gadu beigās latviešu valodā iznāca vairāki laikraksti, tie nespēja ievietot lielāku skaitu plaša apjoma sacerējumu. Literatūras straujā attīstība un sabiedrības pieaugošā prasība pēc tās radīja nepieciešamību izdot jaunus, plašākus periodiskos izdevumus, izvirzīja domu par žurnālu latviešu valodā.

Buržuāzijas turības pieaugums palielināja šādu izdevumu subsidēšanas iespējas, arī nepieciešamo koncesiju iegūšana bija ievērojami vieglāka nekā agrāk. Latviešu inteliģences izaugsme bija pamats šo izdevumu nodrošināšanai ar publicēšanai nepieciešamo materiālu, literatūras attīstības gaitā izvirzījās jauni literāti, arī lasītāju kontingents kļuva arvien plašāks. Tomēr septiņdesmito gadu beigās un astoņdesmito gadu sākumā latviešu buržuāzija jaunu periodisku izdevumu radīšanā sevišķu aktivitāti neparādīja.

Pirmo latviešu literāro žurnālu «Pagalms» 1881. gadā Jelgavā sāka izdot E. Zislaks, par redaktoru pieaicinādams J. Lautenbahu.

Pēc visai nenoteiktas un izplūdušas programmas, pseidotautiskā un pseidozinātniskā garā vadītais «Pagalms» visumā tautā plašu atsaucību neieguva, un lasītāju trūkuma dēļ žurnāls drīz vien beidza iznākt. Tomēr žurnālā parādījās vairāki atzinīgi vērtējami darbi, kuru kultūrvēsturiskā nozīme saglabājusies līdz mūsu dienām.

Dažos «Pagalmā» publicētajos rakstos izvirzīta prasība pēc konkrētas darbošanās tautas labā, gan organizējot bibliotēkas tautas vajadzībām, gan vācot, kārtojot un zinātniski izpētot folkloras materiālus. Atsevišķos žurnāla rakstos saskatāma arī nostāja pret baltvācu muižnieku un mācītāju izvirzīto un neatlaidīgi deklarēto «kultūrtrēģerības» misiju, nostāja pret pārvācošanās tendencēm, atrodams latviešu folkloras pozitīvs vērtējums, rūpes par kultūras mantojuma saglabāšanu un rakstu valodas izkopšanu. Līdz ar «Pagalmu» latviešu literatūrā ienāca viens no rošīgākajiem žurnāla līdzstrādniekiem Apsīšu Jēkabs. Zināma pozitīva loma žurnālam bija cittautu literatūras popularizēšanā.

Kā pirmajam latviešu literārajam žurnālam «Pagalmam» ir sava noteikta vieta gan literatūras, gan žurnālistikas vēsturē. Tā aplūkojums nepieciešams arī turpmāko latviešu periodisko izdevumu izpētei un vērtējumam.

Diemžēl par «Pagalmu» līdz mūsu dienām saglabājies ļoti maz materiālu, tāpēc daudzos gadījumos nav iespējams sniegt pilnīgāku un dziļāku izklāstu. Šajā apcerējumā mēģināts aplūkot žurnāla saturu, izdevēja, redaktora un līdzstrādnieku darbību, apkopot un sistematizēt par «Pagalmu» savāktos materiālus, starp tiem arī līdz šim npublicētus, un sniegt izdevuma novērtējumu.

E. ZISLAKS UN ŽURNĀLA «PAGALMS» IZDOŠANA

Pagājušā gadsimta otrajā pusē Jelgavā atradās ievērojamas grāmatu izdevniecības un spiestuves. Grāmatrūpnieks J. F. Stefenhāgens 1769. gadā izveidoja Jelgavā firmu, kas apgādāja un iespieda daudz latviešu grāmatu, kā arī iespieda periodiskos izdevumus latviešu valodā. J. F. Stefenhāgena spiestuvi Jelgavā XIX gadsimtā uzskatīja par vienu no labākajām Krievijā, bet septiņdesmitajos gados viņa uzņēmumam radās konkurenti. Viens no tiem bija latviešu grāmatizdevējs Indriķis Alunāns, kurš 1873. gadā atvēra Jelgavā grāmatu veikalu, vēlāk arī spiestuvi un plašu grāmatu apgādu, otrs — Eduards Zīslaks.

Eduards Zīslaks (1850.—1888., pēc tautības vācietis) — izdevniecības un tipogrāfijas īpašnieks — darbojās Jelgavā no 1875. gada līdz savai nāvei.

E. Zīslaka klajā laistie izdevumi lielākoties bija latviešu valodā. Latviešu grāmatu izdošana bija viņam izdevīgs komerciāls pasākums. Apguvis amata prasmī Jelgavā pie J. F. Stefenhāgena, Pēterburgā, kā arī ārzemēs (Vīnē, Parīzē, Minhenē, Leipcīgā), viņš lielu uzmanību veltīja gan grāmatu izvēlei pēc satura, gan arī poligrāfiskajai un mākslinieciskajai apdarei. E. Zīslaks izdevis E. Dinsberga tulkoto J. V. Gētes «Lapsu Kūmiņu» ar vācu mākslinieka V. Kaulbaha ilustrācijām, vairākus E. Dinsberga darbus, dažas Ā. Alunāna lugas, sēriju «Grāmatu krājums jaunibai», Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas rakstu krājumu, J. Lautenbaha «Zalkša līgavu» un citus darbus, kas latviešu grāmatas vēsturē minami kā sava laika ievērojami izdevumi un poligrāfiskās mākslas nozīmīgi sasniegumi. Tā 1888. gadā arī laikraksts «Dienas Lapa» atzīmēja: «Pēdējā laikā gandrīz katrs ievērojamākais glītākais darbs mūsu rakstniecībā nācis iz Zīslaka drukātavas Jelgavā.»¹ 1877. gadā E. Zīslaks sāka izdot «Latviešu kalendāru», kas bija pirmais plašākais kalendārs un drīz kļuva tautā populārs.

Eduards Zīslaks bija arī pirmā latviešu literārā žurnāla «Pagalms» izdevējs. Kārtojot formalitātes žurnāla izdošanas atļaujas saņemšanai, izdevējs uzrādīja šādu jaunā izdevuma programmu:

¹ Dienas Lapa, 1888, Nr. 214.

«1. Romāni, garie un īsie stāsti, apraksti, drāmas un dzejoļi. 2. Populāri stāsti par interesantām parādībām zinātnēs un vēsturē, tautsaimniecībā un valodniecībā. 3. Ļaužu un zemju apraksti, galvenokārt iekšzemju, kā arī ceļojumu un etnogrāfiski apraksti. 4. Ievērojamu darbinieku biogrāfijas un raksti par svarīgiem notikumiem pagātnes un tagadnes dzīvē. 5. Kritika un bibliogrāfija. 6. Jauni atklājumi un izgudrojumi. 7. Tiesu hronika. 8. Raksti par tautas skolām un veselību. 9. Teātris, mūzika u. c. 10. Dzejoļi un dziesmas ar melodijām. 11. Sīkumi. 12. Paziņojumi.»²

Kad Kurzemes gubernators apliecināja, ka viņam nav iebildumu pret šāda žurnāla izdošanu, Iekšlietu ministrijas Preses galvenā pārvalde 1880. gada 7. oktobra vēstulē Kurzemes gubernatoram paziņoja, ka iekšlietu ministrs atļauj Eduardam Zīslakam izdot divas reizes mēnesī Jelgavā ar iepriekšējas cenzūras atļauju redaktora Tērbatas universitātes lektora J. Lautenbaha vadībā ilustrētu literāri zinātnisku žurnālu latviešu valodā ar nosaukumu «Pagalms» pēc pievienotās programmas.³ E. Zīslaks 14. oktobrī saņēma atļauju un deva parakstu par to, ka žurnāla izdošanas tiesības nenodos citai personai bez speciālas atļaujas.⁴ Lai šādu atļauju saņemtu, ikviens grozījums žurnāla izdošanā (spiestuves maiņa, atbildīgā redaktora vai izdevēja maiņa, izdevuma nosaukuma, izdošanas kārtības, izdevuma rakstura vai satura maiņa) tādā pašā veidā bija jāsaskaņo.

Jaunā žurnāla izdošana bija pakļauta stingrai iepriekšējai cenzūrai. 1865. gada jaunais cenzūras likums, kas stājās 1861. gadā apstiprinātā pagaidu nolikuma vietā, no iepriekšējas cenzūras atsvabināja tikai Pēterburgas un Maskavas laikrakstus, bet cenzūras spaidi Latvijā ar to nebūt nemazinājās.

Informācija presē par jauno žurnālu⁵ «Pagalms» atrodama jau 1880. gada oktobrī, vispirms laikrakstā «Baltijas Vēstnesis».⁶ Laikraksts «Balss» informāciju nobeidza ar novēlējumu gūt daudz sekmju «darba gaitā priekš latviešu tautas».⁷

² LPSR CVVA, 412. f., 1. apr., 13 735 l., 2. lp.

³ Turpat, 14 543 l.

⁴ Turpat.

⁵ Šajā laikā, rakstot un runājot par «Pagalmu», to visur apzīmēja ar vārdu «laikraksts» (atbilstoši vācu vārdam «Zeitschrift») vai ar vārdu «avīze», piemēram, programmas rakstā žurnāla 1. numurā. Sarakstē sakarā ar koncesijas iegūšanu, kā arī Iekšlietu ministrijas Preses galvenās pārvaldes atļaujā visur krievu valodā lietots vārds «žurnāls». Arī žurnāla gada komplekta titullapā dots apakšvirsraksts «Ar bildēm puškots literārisks zinātnisks žurnāls».

⁶ Baltijas Vēstnesis, 1880, Nr. 240; arī Latviešu Avīzes, 1880, Nr. 43.

⁷ Balss, 1880, Nr. 65.

Informācijām drīz sekoja E. Zislaka parakstīti reklāmas sludinājumi: «Ar augstas valdišanas atvēlēšanu izdošu zem Tērbatas universitātes latviešu valodas lektora J. Lautenbaha (Jūsmaņa) redakcijas vēl šai gadā, decembra mēnesim sākot, pārnedējam jaunu ar bildēm pušķotu laikrakstu «Pagalms».»⁸ Šīki izklāstījis apstiprināto žurnāla programmu, izdevējs piebilda, ka «šai laikrakstā būs viss atrodams, kas tik vien laikrakstos bez dienas ziņām meklējams». Sekoja aicinājums savlaicīgi pasūtīt žurnālu, kā arī iesūtīt tam rakstus.

Žurnāla cena pirmajos sludinājumos bija uzrādīta 2 rubļi gadā (ar piesūtišanu — 2,60 rubļi), bet vēlākajos sludinājumos gada komplekta cena (bez piesūtišanas) minēta 2,30 un 2,40 rubļi.⁹ Tomēr, kad iznāca «Pagalma» pirmais numurs, gada komplekta cena bija noteikta 2 rubļi. Salīdzinājumā ar citiem tā laika periodiskajiem izdevumiem žurnāls bija diezgan dārgs. «Baltijas Vēstnesis», kas iznāca katru dienu, 1881. gadā maksāja 3,50 rubļi, nedēļas avīze «Balss» — 2,40 rubļi, «Mājas Viesis» ar pielikumu — 1,75 rubļi, «Baltijas Zemkopis» ar pielikumu — 2,50 rubļi.

1880. gada beigās¹⁰ nāca klajā «Pagalma» pirmais numurs, apzīmēts kā 1881. gada 1. numurs. Tas iespiests E. Zislaka spiestuvē Jelgavā uz labas kvalitātes papīra, divsleju salikumā, ir paliela formāta (35×26 cm) un 8 lappuses apjomā. Gada robežās žurnālam vienlaidu paginācija.

Pirmo numuru ievada J. Lautenbaha dzejolis «Pagalms» un ievadraksts «Prospekts». Tajā izklāstīts, ka jaunais izdevums būšot tā pagalma pēcnācējs, kas Rīgā 1880. gada vasarā otrajos latviešu dziesmu svētkos pulcējis tūkstošiem krievnāko ļaužu,¹¹ arī šis pulcēšot latviešu tautu zem gaismas karoga un Līgas miera spārnēm.

Latviešu tautas dzīve, redaktora J. Lautenbaha izpratnē, esot gaiša un priecīga. Otrie dziesmu svētki Rīgā 1880. gada vasarā apliecinājuši, ka latvieši esot «mācīta tauta», tauta ar garīgām interesēm un daļuma izjūtu, kas «censās pēc iespējas visu labu un jauku mācīties, lai prastu tad tikli, labi un jauki dzīvot». Redaktors norāda, ka arī mākslai un zinātnei, «šim debess meitām», nu būšot ar šo jauno avīzi savs pagalms. «Tā tad grib šī bildēm izgreznotā avīze «Pagalms» pēc iespējas latviešu tautas vidū arī no savas puses gaismu, visu labu zinību un mācību ne apakš, bet uz pūru likt, lai gaiši spīdētu un atspīdētu uz zemēm un pilsātos, kur vien latviešu mēli loka.»¹² Jaunais izdevums nebūšot paredzēts tiem, kas «politiku kopj un mīlo». Ar to gribēts pateikt, ka žurnāls atšķirībā no laikrakstiem nesniegšot aktuālās dienas ziņas un informāciju par politiskiem jautājumiem. «Politisku, gan dienas, gan ne-

⁸ Baltijas Vēstnesis, 1880, Nr. 254; Balss, 1880, Nr. 67; Latviešu Avīzes, 1880, Nr. 44.

⁹ Baltijas Vēstnesis, 1880, Nr. 287, 290.

¹⁰ Rīgas cenzūras 1880. gada 15. decembra atļauja.

¹¹ Ar vārdu «pagalms» J. Lautenbahs šādā nozīmē jau 1880. gadā apcerējumā par latviešu vispārīgajiem dziesmu svētkiem apzīmējis sarikojuma vietu, kas uzcelta Rīgā starp muižu, junkuru skolu un Jekaba ielu arhitekta J. Baumaņa vadībā. (L a u t e n b a h s - J ū s m a i ņ š [J.]. Latviešu otrie vispārīgie dziedāšanas svētki Rīgā no 17. līdz 20. jūnijam 1880. Jelgavā, 1880.)

¹² Pagalms, 1881, Nr. 1, 1. lpp.

dēļas avižu latviešiem jau ir labs pulks. Tās māca tautai savā tēvijā dzīvot un sadzīvot, kā arī nes ziņas gan par pašu, gan par visas pasaules tautu dzīvi.»¹³

No žurnāla programmas raksta uzzinām arī, ka izdevums apelē pie plašām lasītāju aprindām: «... centīsimies pasniegt savai tautai istenu ģimēļas lapu, kas varētu katras mājas galdu godam pušķot. Tanī atradīs tiklab vīrietis, kā sieviete priekš sevis ko lasīt. Tā piešķirs gan tēviem, gan mātēm, gan bāleļiņiem un zeltēniņiem patīkamu gara barību.»¹⁴

So idilisko latviešu tautas dzīves izpratni apstiprina arī žurnāla galvas veidojums, ko zīmējis mākslinieks Jānis Laksmanis (1851.—1885.). Te vienā pusē senču karavīri atpūtas brīdī tukšo alus kausus, otrā pusē — laimīgas ģimenes dzīves aina, kur māte pie bērna šūpuļa strādā rokdarbu, lielāks bērns rotaļājas ar kucēnu, vectēvs, pīpi kūpinādams, lasa avīzi, bet ģimenes tēvs, apmierināti smaidīdams, pievērsies savai sievai.

Pirmajā numurā no oriģinālliteratūras atrodami divi J. Lautenbaha dzejoļi, kā arī Kārļa Stālberga garā stāsta «Ciemu karš»¹⁵ sākums. Divus populārzinātniskus rakstus snieguši K. Stālbergs («Tautas barība») un M. Dzērvīte («Pa dienvīdus Sibīriju»). Ar to arī pirmā numura saturs būtībā aprobežojas. Gandrīz divas lappuses aizņem abas liela formāta ilustrācijas «Roņu jaks» un «Pie kurpnieka», kuru satura izklāstījums dots nodaļā «Drostatas». Puse lappuses veltīta šai sīko materiālu nodaļai, kur pasniegti arī daži «derīgi padomi», pāris «joku» un atjautības uzdevums «mūsu jauniem lasītājiem», par kura pareizu atrisinājumu pirmajam atbildētājam izsolīta godalga — J. Lautenbaha «Zalkša līgavas» glieti iesiets izdevums. Žurnāla vēstulniekā «Ceļa soma» tikai viena atbilde, un tā pati, domājams, sacerēta komerciālu apsvērumu dēļ, lai parādītu jaunā izdevuma lasītājiem, ka redakcijā jau atrodas daudz iespējamai paredzētu rakstu — «Mums daudz krietnu rakstu pie-sūtīts, bet maz telpas».

Pirmais numurs ar visai pieticīgo saturu lielu interesi plašās lasītāju masās radīt nevarēja, jo iepriekš reklamētā žurnāla programma solīja vairāk. Salīdzinājumā ar to pirmā numura saturs izraisa zināmu vilšanos.

Arī tā laika laikraksti, vēstīdami par pirmā numura iznākšanu, vērtēja «Pagalms» vairāk pēc izsludinātās programmas, nevis pēc faktiskā satura. Tur lasāms apgalvojums, ka «šis laikraksts mums būs pirmais tāds, kas ziņu un politikas vietā nesīs zinību un mākslu; viņš izpildīs to robu, kas līdz šim mūsu avižniecībā bija tik nepieciešami sajūtams».¹⁶ Kā «literārisku» izdevumu jauno žurnālu pēc pirmā numura iznākšanas vērtēja vieņīgi «Baltijas Vēstnesis».¹⁷

Sākumā žurnāls iznāca divas reizes mēnesī 8—12 lappušu

¹³ Pagalms, 1881, Nr. 1, 2. lpp.

¹⁴ Turpat, 1. lpp.

¹⁵ Stāsts publicēts ar pseidonīmu Viesulis, tas iespiests vairākos turpinājumos (Nr. 1—7).

¹⁶ Baltijas Zemkopis, 1880, Nr. 52.

¹⁷ Baltijas Vēstnesis, 1880, Nr. 292.

apjomā,¹⁸ pie tam, kā liecina cenzūras atļauju uzrādījumi katrā numurā,¹⁹ ļoti neregulāri. 1881. gada vidū žurnāls neiznāca apmēram pusotra mēneša. Redakcija gan vēlāk paskaidroja, ka tas noticis sakarā ar redakcijas un spiestuves pāriešanu jaunās telpās, un piebilda, ka turpmāk žurnāls iznāksot regulāri: «Savus spēkus jo dienas vairāk pulcēdams un saņemdam, solās no jauna «Pagalms» saviem laipnajiem lasītājiem visu sniegt, kas acīm patīk, kas sirdi izkopj un prātu pacilā.»²⁰

Kā apgalvo redakcija, žurnālam «Pagalms» 1881. gada vidū bijuši apmēram 2200 abonentu, taču tas neesot pietiekami, lai segtu izdevumus. Uzrunā «Pagalma» lasītājiem lasām: «Tāpēc jāvēlas, kaut šīs avīzes piekritēji vēl ietu vairumā un caur tam tad pabalstītu šo tautisko darbu, ka tas varētu mūsu tautai būt par svētību un godu.»²¹

Žurnāla 1881. gada pēdējā numurā (kas iznāca tikai nākamā gada janvāra otrajā pusē) E. Zīslaks paziņoja, ka «Pagalms» nākamajā gadā uzsāksot savu otro gadagājumu «ar spēcīgu soli uz priekšu, lielumā un iekšķīgajā spēkā pieņemdamies». Pieņemšanās lielumā — tā ir plānotā žurnāla izdošana reizi nedēļā. Jau 1881. gada novembrī E. Zīslaka izdotsais Latviešu kalendārs 1882. gadam ziņoja, ka «Pagalms» 1882. gadā iznāks reizi nedēļā, un izteica cerību, ka «lasītāju pulks pavairošies ar jauniem draugiem».²² E. Zīslaks kādā vēstulē J. Lautenbaham izteicies — sakarā ar šo paziņojumu visi viņam apgalvojot, ka tas ievērojami pavairošot abonentu skaitu.²³

Arī solījumi attiecībā uz žurnāla saturu nākamajam gadam nav peļami: «Priekš otrā gadagājuma arī atkal laba daļa krietnākie latviešu rakstnieki apsolījuši būt «Pagalmam» par līdzstrādniekiem. Tātad es varu apsolīt lasītājiem labu skaitu pievelkošu aprakstu, ceļošanas aprakstu, stāstu, noveļu u. t. pr.»²⁴

Tomēr, zinot žurnāla 1881. gada saturu un pazīstot, kas ir šie «krietnākie latviešu rakstnieki» un kāds bijis viņu sniegums, kā

¹⁸ 11 numuri 1881. gadā un pirmais numurs 1882. gadā iespiesti uz 12 lappusēm, pārējiem numuriem 8 lappuses.

¹⁹ Par 1881. gadu arī Rīgas pastāvīgā cenzora iekšzemes cenzūras lietās atrodas dotās atļaujas (LPSR CVVA, 11. f., 1. apr., 58. b l.). 1882. gada žurnālu cenzēja Jelgavā.

²⁰ Pagalms, 1881, Nr. 10, 112. lpp.

²¹ Turpat, Nr. 13, 133. lpp.

²² Latviešu kalendārs. 1882. Jelgavā, izd. E. Zīslaks, 1881.

²³ LPSR ZA Fundamentālās bibliotēkas rokrakstu un retō grāmatu sektors J. Mišņa nodaļā. J. Lautenbaha fonds, 58, 3 (1881. gada 10. novembra vēstule). Turpmāk lietots saīsināts apzīmējums: J. Lautenbaha fonds.

²⁴ Baltijas Vēstnesis, 1881, Nr. 284. Atkārtojumi Nr. 287, 293.

arī aplūkojot nelielo pārskatu par nākamā gada pirmajā pusgadā paredzētajām publikācijām,²⁵ skaidri redzams, ka šī pieņemšanās «iekšķīgajā spēkā» nav nekas vairāk kā visparastākais līdzeklis lasītāju pievilksanai.

Sakarā ar plānoto žurnāla izdošanu reizi nedēļā tā cena 1882. gadā palielināta no 2 rubļiem uz 3,40 rubļiem gadā (ar piesūtišanu — 4 rubļi). Jau gada sākumā izdevējs paziņoja, ka žurnālu var pasūtīt arī uz pusgadu (cena 2,20 rubļi) vai pat ceturksni (1,15 rubļi).

Arī 1882. gadā žurnāls turpināja iznākt neregulāri. Pirmajā pusgadā paredzēto 26 numuru vietā iznāca tikai 17, no jūnija 3 mēnešus žurnāls neiznāca nemaz.

J. Lautenbahs saņēma lasītāju vēstules, kurās izteikta neapmierinātība ar žurnāla neregulāro iznākšanu.²⁶

Skolotājs Matīss Gēliņš 1882. gada 23. septembrī raksta no Jaltas, ka trīs mēnešus neesot saņēmis neviena žurnāla numura, un jautā par iemesliem: «Vai tam galvas sāpes jeb cita kāda indeve piemetusies? Ar tādām vājībām apbalvots, tas Tev gan daudz laimes nenesīs. Ja Zislaks nevar to driķēt, tad jau vari to nodot vecajam Dirīkim, Platei. Man domāt, ka nākošā gadā daži no tā atrausies, ja lieta tā ies vienumēr. Es pirmais to atstāšu, ja tas tā iznāks.»²⁷

1882. gada rudenī «Pagalma» nikuļošana jau radīja lasītājos domu, ka tas savu gaitu ir izbeidzis pavisam.

Reizēm lasītāju sašutums par žurnāla nekārtīgu iznākšanu vēršas pavisam tieši pret tā redaktoru. Tā kāds K. Meiers, kas vēstulē apzīmē sevi par J. Lautenbaha senu paziņu, 1882. gada 14. oktobrī J. Lautenbaham raksta: «Kā stāv ar Jūsu avīzi «Pagalms», par ilgu laiku esmu atkal vienu numuru dabūjis, ļaudis runā, ka Zislakam papīrs pietrūcis. Jums kā atbildīgam redaktoram taču arī jāgādā par kārtīgu avīzes iznākšanu.»²⁸

Protams, šāda lasītāju neapmierinātība samazināja jau tā nelielo abonentu skaitu. To labi saprata arī žurnāla izdevējs E. Zislaks. Vēstulē J. Lautenbaham 1881. gada 16. septembrī kāds no E. Zislaka firmas darbiniekiem L. Gleknerns atklāti pateicis, ka neregulārās iznākšanas dēļ lasītāju uzticība «Pagalamam» ir zudusi, tāpēc samazinājušās iemaksas otrajam pusgamam un ekspedīcijā spiesta daudziem abonentiem pārtraukt žurnāla izsūtīšanu.²⁹

²⁵ Pagalms, 1881, Nr. 24, 229. lpp.

²⁶ J. Lautenbaha fonds, 39,4; 48,1,10.

²⁷ Turpat, 31,6.

²⁸ Turpat, 48,10.

²⁹ Turpat, 32,1.

1882. gadā, kā atzina E. Zīslaks 1882. gada 14. marta vēstulē J. Lautenbaham,³⁰ stāvoklis kļuva kritisks. Abonentu skaits esot nedaudz lielāks par tūkstoti, pie tam trīs piektdaļas abonentu neesot vēl nokārtojuši maksājumus. E. Zīslaks bija spiests atzīt arī, ka tieši ar cenas palielināšanos žurnālam «Pagalms» laikam pieteikts nāves spriedums. Viņš savā vēstulē cenšas izklāstīt, ka nepieciešams nekavējoties kaut ko darīt, lai pievilktu žurnālam lasītājus. E. Zīslaks ierosina, piemēram, laikrakstam «Bals» iesūtīt it kā kāda lasītāja vēstuli, kurā plaši izskaidrotu žurnāla nozīmi tautas izglītošanā un mudinātu latviešu rakstniekus aktīvāk piedalīties «Pagalma» atbalstīšanā un uzplaukuma sekmēšanā, bet pārējo publiku — to čaklāk abonēt un izplatīt. E. Zīslaks vēstules beigās piemetina, ka žurnāla tālāka pastāvēšana ir nopietni apdraudēta, ja nenotiks kādas labvēlīgas pārmaiņas.

1882. gada septembrī un oktobrī gan iznāca vairāki žurnāla numuri, bet no gada sākuma kopskaitā tikai 23. Ne velti 1883. gada janvārī «Baltijas Zemkopis» kādā feļetonā ironizēja par «slavenā dziesminieka redaktora» radīto žurnālu un izteica līdzjūtību abonentiem, kas to pasūtījuši, bet nevarot vien sagaidīt turpmākos numurus.³¹

Janvārī iznāca 24. un 25. numurs, tomēr «Baltijas Zemkopis» savu ironisko attieksmi pret jau bankrotējošo izdevumu nemainīja: «Laimīgs ir «Pagalms», jo viņš atkal reiz iznācis — jo tad viņš ir pārliccināts, ka var atkal likties čučēt.»³² Tā arī notika — lasītāju trūkuma dēļ žurnāls beidza iznākt, un veltas izrādījās E. Zīslaka pūles to saglabāt. Jēkabs Dravnieks vēlāk par E. Zīslaku rakstīja: «Tomēr pilnīgi atmetis viņš turpināšanas nodomu nekad nebija un vairāk reiz runāja, ka izdošot atkal «Pagalmu», tiklīdz viņa veikals tik tālu būšot iespēcinājies.»³³ Vēl 1884. gada janvārī, lai nezaudētu žurnāla koncesiju, E. Zīslaks izdeva 1882. gada 26. numuru. Tomēr cerētās labvēlīgās pārmaiņas nenotika, materiālās iespējas pasliktinājās, un tas arī palika pēdējais «Pagalma» numurs.

Tātad laikā no 1880. gada līdz 1884. gadam iznāca žurnāla «Pagalms» 50 numuri, kas pazīstami kā 1881. un 1882. gada numuri.

³⁰ J. Lautenbaha fonds, 58,3.

³¹ Baltijas Zemkopis, 1883, Nr. 3.

³² Turpat, Nr. 6.

³³ Dravnieks [J.]. Eduards Zīslaks. — Austrums, 1888, Nr. 9, 1256. sl.

1885. gadā atkal, kārtojot formalitātes sakarā ar žurnāla apstāšanos, vairākus mēnešus norīteja sarakste starp Preses galveno pārvaldi, Kurzemes gubernatoru, Jelgavas policijas priekšnieku, Jelgavas cenzoru un Eduardu Zislaku. Preses galvenā pārvalde 1885. gadā 4. maija vēstulē Kurzemes gubernatoram ziņoja, ka «Pagalms» atzīts par pilnīgi apstājušos, un lūdza par to paziņot E. Zislakam. Kurzemes gubernatora kanceleja 19. septembra vēstulē Preses galvenajai pārvaldei nosūtīja E. Zislaka parakstu, ar ko pieņemts zināšanai lēmums, ka «Pagalms» patiesi beidzis eksistēt.³⁴

Presē jau 1885. gada maijā parādījās paziņojums, ka žurnāls uzskatāms par galīgi apstājušos.³⁵ Vienīgi «Latviešu Avīzes», paziņojot šo faktu, atzīmēja arī žurnāla nopelnus, tikai ne no satura viedokļa: «Ko par drukšanu, bildēm un glītumu varētu sacīt, tad «Pagalms» sniedza to, ko vēl līdz šim neviens cits latviešu laikraksts.»³⁶

Tā laika laikraksti pret žurnālu «Pagalms» izturējās visumā atturīgi, necentās to atbalstīt.

Piemēram, jau pašā sākumā «Pagalma» reklamēšana notika visai pieticīgā veidā. Absolūta pasivitāte, būtībā apzināta noklusēšana, sevišķi izteikti izpaudās laikrakstu «Baltijas Zemkopis» un «Mājas Viesis» redakciju rīcībā. Arī «Latviešu Avīzes» vairāk par niecīgu informāciju sakarā ar žurnāla iesākumu un nobeigumu nesniedza. «Baltijas Zemkopis» ar nenoliedzamu gandarījumu ironizēja par tuvojošos žurnāla bankrotu. Pamatota un saprotama ir arī E. Zislaka žēlošanās par to kādā vēstulē J. Lautenbaham 1882. gada 14. martā: «Es esmu pilnīgi izolēts šajā ciņā pret mācītāju nelabvēlību, un mani pat neatbalsta pārējās avīzes, kuras, šķiet, tomēr baidās no «Pagalma» uzplaukuma.»³⁷ Mācītāji visiem spēkiem atbalstīja un propagandēja reakcionāro laikrakstu «Latviešu Avīzes», bet žurnāls «Pagalms», kurā klerikalisma tendences bija visai vāji izteiktas, viņu acīs, protams, kaut cik nozīmīgu labvēlību, atsaucību vai atbalstu iegūt nespēja.

Žurnāla «Pagalms» neregulārās iznākšanas cēloņi bija gan E. Zislaka firmas finansiālās grūtības, gan publicēšanai nepieciešamo materiālu trūkums, gan arī redaktora prombūtne Tērbatā. Mēģinājums 1882. gadā izdot žurnālu reizi nedēļā bija līdz galam nepārdomāts un pārsteidzīgs, kas stāvokli tikai vēl vairāk pasliktināja.

Tomēr žurnāla neregulārā iznākšana bija tikai viens no faktoriem, kas samazināja abonentu skaitu. Galvenais lasītāju trūkuma un žurnāla apstāšanās iemesls bija tā saturs, kas nespēja izraisīt plašākas sabiedrības interesi par šo izdevumu.

³⁴ LPSR CVVA, 412. f., 1. apr., 14 543 1., 7.—12. lp.

³⁵ Baltijas Vēstnesis, 1885, Nr. 103.

³⁶ Latviešu Avīzes, 1885, Nr. 20.

³⁷ J. Lautenbaha fonds, 58, 3. 1882. gada 14. marta vēstule (vācu valodā).

J. LAUTENBAHS — ŽURNĀLA REDAKTORS UN LĪDZSTRĀDNIĒKS

Par žurnāla «Pagalms» redaktoru E. Zislaks izraudzījās Jēkabu Lautenbahu (1847.—1928.).

Kopš 1878. gada maija J. Lautenbahs bija Tērbatas universitātes latviešu valodas lektora vietas izpildītājs, bez tam viņš bija pazīstams arī kā dzejnieks. Jau 1875. gadā «Baltijas Vēstnesis» parādījās viņa pirmie sentimentālie stāstiņi, tiem sekoja dzejoļi, kas publicēti presē ar pseidonīmu Jūsmiņš. 1880. gadā iespiests viņa pirmais dzejoļu krājums «Līga», šajā pašā gadā arī dzejojums «Zalkša līgava» (E. Zislaka izdevums) un apraksts «Latviešu otrie vispārgie dziedāšanas svētki Rīgā».

Septiņdesmito gadu beigās latviešu buržuāzija bija pietiekami spēcīga, lai valdošās vācu aprindas tās eksistenci vairs nespētu nopietni apdraudēt. Literatūras vienā daļā jaunlatviešu dzejas sabiedriskās cīņas tieksmes bija rimušas. «Tautas mīlestība» bija pilnīgi nošķirta no rūpēm par tautu, no cīņas tautas labā. Centienus likvidēt apspiestību, postu un ciešanas, nabadzību un tumsonību nomainīja tukša «tautiska» sajūsma, par ko visvairāk apmierināti bija paši tautiskuma vulgarizētāji. Šāda ideoloģija, kas palika tāla tautas atbrīvošanās cīņai, bija vēlama gan strauji augošajai latviešu buržuāzijai, gan baltvācu aprindām.

Šī virziena spilgtākā pārstāvja J. Lautenbaha-Jūsmiņa panti, kaut arī mākslinieciski nevarīgi, ar savu izteikti tautisko skanējumu, bet bez jaunlatviešu nemiera, skarbuma un protesta bija šai sabiedrībai īsteni pa prātam. Interesanti atzīmēt, ka, ja vāciskā Latviešu literārā biedrība Ausekļa mitoloģiskos tēlus un viņa dzejas pantmēru uzskatīja par pilnīgi nepieņemamiem, tad J. Lautenbaha izdomātos dievus un tautas dziesmu metrikas neveiksmīgos atdarinājumus uzņēma ar sajūsma, viņa «Zalkša līgavu» pat godalgoja. Buržuāzijai imponēja arī dzejnieka sociālais stāvoklis, tāpēc, par viņu runājot, vietā un nevietā piemināja — Tērbatas universitātes lektors, nebeidza slavināt un

popularizēt J. Lautenbaha-Jūsmiņa literāros ražojumus un izvirzīja viņu kā sava laika vadošo latviešu dzejnieku.

Tāds stāvoklis daļēji izskaidrojams ar literatūras kritikas atpalcību, jo aktīvu lomu tā sāka iegūt tikai astoņdesmito gadu beigās. Tomēr jau 1880. gadā uzbrukumam J. Lautenbaha-Jūsmiņa dzejai uzsāka Kaudzītes Matiss, viņam sekoja Teodors Zeiferts (1888.). Jūsmīgā cildināšana pakāpeniski pārgāja vēsā atturībā, ironijā, nievās, nicinājumā. Iznīcinošo triecienu J. Lautenbaha-Jūsmiņa daiļradei deva J. Jansons-Brauns 1893. gadā savā referātā «Domas par jaunlaiku literatūru». J. Lautenbahs-Jūsmiņš, izsmiekla nebidamies, gan turpināja rakstīt un publicēt savus darbus vairākus gadu desmitus, konsekventi nostādāmie reakcionāro spēku nometnē, taču viņa rakstnieka karjera bija jau beigusies.

Pseidotautiskā romantisma pārstāvja J. Lautenbaha-Jūsmiņa daiļradē nav nekā tāda, kas būtu pārdzīvojis savu laiku un palicis tautai tuvs un vajadzīgs. Arī neviens no J. Lautenbaha lugām uz skatuves neparādījās. Atzīdams R. Blaumaņa lugas par sekām, kam neesot nekādas literāras vērtības, J. Lautenbahs ieteica izrādīšanai savējās. 1909. gadā kādā vēstulē F. Veinbergam viņš lūdza atbalstu šajā jautājumā.³⁸

J. Lautenbahs pats bija pārliecināts, ka ar katru savu darbu bagātina ne tikai latviešu, bet arī visas pasaules literatūru. 1900. gadā kādā vēstulē Krišjānim Baronam J. Lautenbahs izsakās: «Ja Jūs mūsu literatūrā pāršķirstīsiet ar to Jums īpašīgo vērību un objektivitāti, tad Jūs arīdzan atradīsiet, ka es pirmais esmu sācis ar pareizu akcentu un ritumu dzejot, ka pie manis nav vis tāda formu palaidnība, kā p. p. pie izslavētiem Pumpura un Kaudzītes, kur tik retu kādu pantiņu atrod bez rupjām kļūdām.»³⁹

Ādolfs Alunāns savās atmiņās rakstīja: «Ar smalku lietu saprašānu un pareizu apķēribu Zislaks atzina, ka Lautenbahs-Jūsmiņš būtu īstenais darba spēks viņa «Pagalmam»»⁴⁰ Šis spriedums pareizs tajā ziņā, ka J. Lautenbahs kā redaktors astoņdesmito gadu sākumā bija spoža izkārtne jaunajam izdevumam, bet J. Lautenbaha redaktora darbs «Pagalmā» gaidītos rezultātus nedeva.

³⁸ LPSR ZA Fundamentālās bibliotēkas rokrakstu un reto grāmatu sektors J. Misiņa nodaļā. F. Veinberga fonds, 3.

³⁹ Turpat, K. Barona fonds, 1.

⁴⁰ Alunāns A. Ievērojami latvieši. Skices un atcerējumi. 2. burtn. Jelgavā, 1890, 65. lpp.

Liels kavēklis bija redaktora atrašanās Terbatā. Daudzi jautājumi redakcijas darbā bija kārtojami tikai ar korespondenci. Reizēm manuskripti ilgi aizkavējās Terbatā, nebija pietiekamas operativitātes darbā ar žurnāla līdzstrādniekiem. Redakcijas darbinieks J. Ēnbolings rakstīja J. Lautenbaham 1882. gadā E. Zislaka uzdevumā no Jelgavas, lai tas ātrāk sūtot atpakaļ rediģēšanai nodotos darbus, jo redakcijā trūkstot iespēšanai vajadzīgo manuskriptu: «Pielikto noveli vēlētos jau priekš 14. «Pagalma» nra dabūt atpakaļ, jo mums sāk rokas rakstu trūkt.»⁴¹ Tomēr vēstulē minētā novele «Mātes asaras» parādījās iespiesta tikai žurnāla 17. numurā (1882. gada septembrī).

A. Mertens 1881. gada rudenī nosūtījis lugu «Mīlestība un varmācība», bet 1882. gada 5. martā vēstulē J. Lautenbaham lūdza paziņot, vai to žurnālā varēs izlietot.⁴² Tātad manuskripts ilgi kavējies pie redaktora, un autors atbildi nav saņēmis.

Jānis Sietiņšons vēstulē J. Lautenbaham izteicis sašutumu, ka sakarā ar piesūtītiem rakstiem neesot saņēmis atbildi.⁴³

Par J. Lautenbaha attiecībām ar E. Zislaku ļoti maz kas zināms. Viņa arhīvā saglabājušās tikai dažas E. Zislaka vēstules. Interesi izraisa 1882. gadā rakstīta vēstule. Tā ir atbilde uz kādu J. Lautenbaha vēstuli, kuras saturs diemžēl nav zināms, bet kurā J. Lautenbahs nepārprotami parādījis sevi no negatīvās puses, atklādams sava rakstura būtiskās iezīmes: pašpārliecinātību, nesmalkjūtību, nesavaldību. E. Zislaks no Jelgavas rakstā: «Saņemot Jūsu vēstuli⁴⁴ ar pret mani vērstām atziņām, man Jums tūlīt jāatzīstas, ka uz to atbildēt man nav iespējams, jo tai vajadzētu noteikti vismaz tikpat daudz rupjības un nesmalkjūtības, kā ir Jūsu vēstulē. Un tā kā man šādas īpašības nav dotas, tad — Jūsu dēļ vien — es tās apgūt nevēlētos. Taču es paturu sev tiesības, Jums uzturoties šeit, parādīt sevi citādā gaismā, kas varbūt Jums kaut ko noskaidros, varbūt dos iespēju pašam nonākt pie atziņas un, cerams, sniegs arī dziedinošu apskaidrību. Pēdējo vēlu no visas sirds!»⁴⁵

J. Lautenbahs lielā mērā vainojams apstākļi, ka «Pagalms» nespēja (ar nedaudziem izņēmumiem) sev piesaistīt tā laika labākos rakstniekus. Viņa uzskati par literatūru un, personiskās rakstura īpašības ierobežoja līdzstrādnieku kontingentu.

J. Lautenbahs nespēja konsekventi īstenot arī visai pieticīgo vēlēšanos dot tikai «jauki stāstītāju laika lapu». No vienas puses, «Pagalms» sniedza vieglu lektūru pēc mietpilsonisko vācu ģimenes žurnālu parauga, bet, no otras puses, vienlaikus it kā mēģināja kļūt par latviešu inteliģences žurnālu, sniedzot rakstus par jautājumiem, kas plašākus sabiedrības slāņus nevarēja interesēt. Žurnāls nenoteiktā satura dēļ nespēja piesaistīt ne plašas lasītāju masas, ne arī apmierināt kādas šaurākas, noteiktas lasītāju grupas prasības, intereses un vajadzības.

Tādējādi, lai gan Lautenbaha rediģēto materiālu izteiksme un valoda ir atzīstamā līmenī, viņa idejiski organizatoriskā loma

⁴¹ J. Lautenbaha fonds, 29, 11. 1882. gada 16. marta vēstule.

⁴² Turpat, 49, 1.

⁴³ Turpat, 58, 4. 1882. gada 9. februāra vēstule.

⁴⁴ Orģinālā: «Spiegelbrief».

⁴⁵ J. Lautenbaha fonds, 58, 3. 1882. gada 3. jūnija vēstule (vācu valodā).

daudzējādā ziņā «Pagalmam» izrādījās pat kaitīga un nāvējoša.

J. Lautenbahs bija ne tikai žurnāla «Pagalms» redaktors, bet arī viens no galvenajiem tā līdzstrādniekiem. No 50 žurnāla numuriem tikai 24 ir bez tieši uzrādītiem J. Lautenbaha sacerējumiem. Tātad vidēji katrā otrajā žurnāla numurā ir paša redaktora darbi. Jau 1881. gada 1. numurā ievietots redaktora ievada dzejolis «Pagalms», programmas raksts un divi dzejoļi. Turpmāk atrodam gan viņa dzejoļus (parakstīti ar pseidonīmu Jūsmiņš), gan prozas darbus (ar pseidonīmu Jakobus), gan arī lekcijas vairākos turpinājumos un dažāda satura sacerējumus. 1882. gadā žurnālā J. Lautenbaha darbu krietni mazāk, gandrīz nemaz to nav vairs otrajā pusgadā.

No žurnālā «Pagalms» publicētajiem 45 dzejas darbiem J. Lautenbaha devums ir 14 dzejoļi.⁴⁶ To vidū daži garāki dzejojumi, kam autors devis apakšvirsrakstus — balāde, romance, dievu romance.⁴⁷ Vienīgais uzrādītais atdzejojums ir N. Nekrasova «Dārznieks»,⁴⁸ kas publicēts sakarā ar ievietoto attēlu no kāda krievu žurnāla, lai paskaidrotu tā saturu.

Sādus dzejoļus kā paskaidrojumu ilustrācijām J. Lautenbahs žurnālam rakstījis vairākkārt. Daudzas lielas ilustrācijas pa visu lappusi, kas ņemtas no vācu žurnāliem, pēc sava satura bija tālas latviešu tautas dzīvei. Taču tas netraucēja J. Lautenbahu ķerties pie savdabīgas attēlu lokalizēšanas. Tādā veidā radušies dzejoļi «Vitolis un Maija»,⁴⁹ «Tautietis un ligaviņa»,⁵⁰ kas publicēti nodaļā «Drostālas». Tāpat ar kopēju virsrakstu «Ziema un pavasars»⁵¹ divi J. Lautenbaha-Jūsmiņa dzejoļi paskaidro silueta zīmējumus. Pa visu lappusi izvietotai attēlu sērijai uzrakstīts dzejolis, kas sākas ar vārdiem «Jauni abi milēdamies...».⁵² Ateroties redaktora darbu «Pagalmā» un šādu dzejoļu sacerēšanu, J. Lautenbahs 1900. gada 9. novembrī vēstulē Krišjānim Baronam no Tērbatas rakstīja: «Tam dzejolim, kas uzsākas: «Jauni abi milēdamies» ir virsraksts «Necerēta satikšanās». To un vēl citus dzejoļus man kā «Pagalma» redaktoram bija tiri uz pavēli jāsacer, dažreiz tik kādu minūtu laikā un šīni gadījumā pat ar zināmu burtu «J» (jotu) jāuzsāk, jo gulēja priekšā bilde ar vietīņu priekš dzejoļa, kam ar šo «jotu» jāsākas, un jāapdzied tas, kas bildē rādīts.»⁵³

Plašākais no J. Lautenbaha prozas darbiem — par noveli nosauktais stāsts «Pazudušais Katrīnes dālderis»⁵⁴ — ataino traģisku mīlestību un ietver daudz autobiogrāfiska materiāla. «Pazudušais Katrīnes dālderis» ir viens no labākajiem J. Lautenbaha prozas darbiem, tajā notēlotas mazturīga latviešu

⁴⁶ Pagalms, 1881, Nr. 1, 3, 5, 9, 10, 14; 1882, Nr. 1, 2, 8, 22.

⁴⁷ Turpat, Nr. 9 («Annas raudas»); 1882, Nr. 1 («Lida»), Nr. 22 («Darja»).

⁴⁸ Pagalms, 1882, Nr. 8.

⁴⁹ Pagalms, 1881, Nr. 5.

⁵⁰ Pagalms, 1882, Nr. 2.

⁵¹ Pagalms, 1881, Nr. 3.

⁵² Turpat, Nr. 9.

⁵³ LPSR ZA Fundamentālās bibliotēkas rokrakstu un reto grāmatu sektors J. Misiņa nodaļā, K. Barona fonds, 1.

⁵⁴ Pagalms, 1881, Nr. 13—16.

jaunekļa grūtības cīņā par izglītību 60. un 70. gados. Tomēr sacerējums nav brīvs no sentimentālas jūsmas un raudulības.

Vēl J. Lautenbahs «Pagalmā» publicējis īsu stāstiņu «Kauliņš par verdzību un brīvību»⁵⁵ un «Arī pirmā mīlestība».⁵⁶ Pedēja ir «novele no Jelgavas izstādes laika 1875. gadā», kas uzrakstīta sakarā ar Ādolfu Alunānu «Pašu audzināts» uzvedumu un stāsta par kādu jaunekli, kas iemīlējis Trīniņas lomas tēlotāju. Baltēna tēla prototips bijis Ādolfs Alunāns, kas savās atmiņās par J. Lautenbahu vēlāk rakstīja: «Sī pedēja novele pierāda, ka es neesmu vienīgais rakstnieks, kas savas skatuves un stāstu figūras tēlo pēc sadzīvē atrodošiem oriģināliem. Jo Lautenbahs pats manim reizi stāstīja, ka, savā novelē «Arī pirmā mīlestība» savu Baltēnu tēlojot, viņš taisni zīmējies uz mani.»⁵⁷

Plašs, bet saturā nabadzīgs ir J. Lautenbaha ceļojuma apraksts «Pa Igauniju līdz Svētezarām».⁵⁸ Tajā daudz tukšu prātojumu, pantu iespraudumu, uzbāzīgas kavēšanas pie savas personības.

Dažāda satura un apjoma raksti publicēti žurnālā visvairāk 1881. gadā. Tie ir gan vēsturiska satura apcerējumi,⁵⁹ gan informatīvi raksti,⁶⁰ pat derīgi padomi.⁶¹

Žurnālā «Pagalms» 1882. gadā publicēts plašs J. Lautenbaha lekciju cikls «Latviešu mitoloģija».⁶² Tas iespiests pēc viņa Tērbatas universitātē 1881. gadā lasītajām lekcijām ar redakcijas piezīmi, ka, pasniedzot tās žurnālā, «... atļājam nost visu dziļi zinātnisko, kas paģēr sevišķu zināšanu un arī tikai nolemts akadēmiskiem klausītājiem».⁶³ J. Lautenbaha apcerējumi par mitoloģiju, kam pamatā nevis zinātniskums, bet fantāzija un falsifikācija, pat publicēšanas laikā bija nenozīmīgi.

1878. gada 25. augustā Tērbatas universitātē J. Lautenbahs nolasīja savu iestāju lekciju «Zur Geschichte der lettischen Grammatik», kas tajā pašā gadā iespiesta Tērbatas avīzē «Dörptsche Zeitung», latviski īsi atreferēta «Baltijas Zemkopī»,⁶⁴ bet 1881. gadā publicēta «Pagalmā» ar virsrakstu «Latviešu grammatikas vēsture».⁶⁵

Recenziju par grāmatām žurnālā nav daudz. J. Lautenbahs rakstījis par F. Mālberga dzejoļu krājumu «Dzejas skaņas»,⁶⁶ par Pārstrautu Jāņa darbu «Domas par tautiskās dzejas nodibināšanu»,⁶⁷ kā arī par F. Dones grāmatu «Tautas skolnieks».⁶⁸ Pedėjo viņš vērtē atzinīgi no metodiskā un didaktiskā

⁵⁵ Pagalms, 1882, Nr. 2. Arī Pielikums pie «Mājas Viesa», 1882, Nr. 6.

⁵⁶ Pagalms, 1882, Nr. 12.

⁵⁷ Alunāns Ā. Ievērojami latvieši. Skices un atcerējumi. 2. burtn. Jelgavā, 1890, 66. lpp.

⁵⁸ Pagalms, 1881, Nr. 8—13.

⁵⁹ Turpat, Nr. 9 («Romanovu ģentes kapi»), Nr. 20 («Leiši un latvieši Krievijā»).

⁶⁰ Turpat, Nr. 2 («Par cilvēka balsi un tās aprobežu»), Nr. 3 («Par sen-tēvu dievu Ušņu»), Nr. 4 («Pasaulē iet gan viss uz priekšu»), Nr. 6 («Par sesto brīnumu»); 1882, Nr. 13 («Ķīniešu pātaru mašīnas»).

⁶¹ Turpat, Nr. 6 («Par karstu un par aukstu»).

⁶² Pagalms, 1882, Nr. 1—5, 7.

⁶³ Turpat, Nr. 1, 6. lpp.

⁶⁴ Baltijas Zemkopis, 1878, Nr. 39.

⁶⁵ Pagalms, 1881, Nr. 11—15.

⁶⁶ Turpat, Nr. 3.

⁶⁷ Pagalms, 1882, Nr. 1.

⁶⁸ Pagalms, 1881, Nr. 12.

viedokļa, atzīmējot grūtības šādas grāmatas sastādīšanā, kur apvienota lasīt un rakstīt mācīšana un pareizi ievērota pakāpenība, kur veiksmīgi izvēlēti lasāmie teksti un kur līdzās gotu burtiem māca arī latīņu burtus: «Pie mums, latviešiem, atrodas tā juka, ka grāmatas raksta ar latīņu un iespiež ar gotu (vācu) burtiem. Šij nebūšanai ar laiku jāpazūd.»⁶⁹

Žurnālā «Pagalms» J. Lautenbaha devums visai liels, kvantitatīvi ievērojamāks nekā jebkuram citam līdzstrādniekam, taču žurnāla nozīmi un popularitāti tautā tas nevis vairoja, bet drīzāk gan mazināja.

⁶⁹ Pagalms, 1881, Nr. 12, 127. lpp.

APSIŠU JĒKABS — ŽURNĀLA «PAGALMS» LĪDZSTRĀDNIĒKS

Reālistiskā stāsta pirmais redzamākais pārstāvis latviešu literatūrā Apsišu Jēkabs (1858.—1929.) iesāka savu literāro darbību, strādādams par skolotāju Rūjienā (1879.—1881.). Astoņdesmito gadu sākumā, lielākoties žurnālā «Pagalms», publicēti liriski dzejoļi, tēlojumi, apraksti, tulkojumi — jaunā skolotāja pirmie literārie mēģinājumi. Tie parakstīti ar viņa īsto vārdu — Jaunzemju Jānis.

Apsišu Jēkaba pirmais iespiestais darbs (dzejolis «Sapņi») parādījās 1880. gadā.⁷⁰ Arī žurnālā «Pagalms» viņš debitēja ar liriskiem dzejoļiem «Puķīte uz kapa» un «Kādēļ?».⁷¹ Tiem sekoja daži vācu dzejnieku darbu atdzejojumi: H. Heines «Sapņi»,⁷² divi J. Eihendorfa⁷³ un viens F. Salleta⁷⁴ dzejoļi.

Par savu dzeju Apsišu Jēkabs pats izteicies visai noliedzoši, un kopotajiem rakstiem viņš vēlāk rūpīgi atlasīja tikai nelielu daļu paškritiski pārvērtēto oriģināldzejoļu un atdzejojumu. Arī par tiem pirmajiem 25 dzejoļiem, kas sūtīti «Pagalmam», bet pazuduši, viņš vēlāk nežēlojas, jo atzīst tos par iesācēja darbiem. Tomēr J. Lautenbahs žurnālam neko labāku sagādāt nevarēja, tāpēc tos tā cildināja: «Sirsniņu paldies par Jūsu laipno sūtījumu! Varēsīm gandrīz it visu uzņemt. Jūsu dzejoļi ir pirmie labākie, kas mums līdz šim piesūtīti. Jūsu raksti mums būs katreiz tik mīļi kā raksti no ikkatra, kas tik jauki kā Jūs raksta.»⁷⁵

Nozīmīgākā Apsišu Jēkaba daiļrades daļa — reālistiskie stāsti — parādījās tikai 1883. gadā, bet atsevišķi tēlojumi un skices publicēti arī «Pagalmā» 1881. un 1882. gadā. Pirmais no

⁷⁰ Baltijas Vēstnesis, 1880, Nr. 26.

⁷¹ Pagalms, 1881, Nr. 7. Periodikā iespiesto rakstu rādītājā «Latviešu zinātne un literatūra. 1876—1885.» nav minēti.

⁷² Turpat, Nr. 11, 120. lpp.

⁷³ Turpat («Sēras» un «Mēnesnīcā»).

⁷⁴ Pagalms, 1882, Nr. 9 («Paļaušanās»).

⁷⁵ Pagalms, 1881, Nr. 5, 56. lpp.

tiem — dabas tēlojums «Mežs»,⁷⁶ tam sekoja «Pie vecā zvanītāja»,⁷⁷ «Gredzeniņš»,⁷⁸ «Nakti vēžojot». ⁷⁹ Jau šajos iesācēja darbos parādās dažas viņa turpmākās daiļrades iezīmes.

Žurnālā atrodam arī Apsišu Jēkaba populārzinātnisku skiču «Dzīvība akmenī».⁸⁰

Ievērojamā dāņu rakstnieka Hansa Kristiāna Andersena (1805.—1875.) pasakās paustais humānisms, centieni pēc labā un patiesā, labā uzvara pār ļauno savaldzināja Apsišu Jēkabu. Pārtulkojis vairākas Andersena pasakas, viņš nosūtīja tās uz Jelgavu E. Zīslakam kopā ar saviem jaunības gadu dzejoļiem, bet sūtītie materiāli kaut kur pazuduši. 1881. gadā žurnālā «Pagalms» parādījās Apsišu Jēkaba tulkoātā Andersena pasaka «Tautas dziesmas putniņš».⁸¹ Nākamajā gadā tai sekoja «Jūras vārava»,⁸² «Roze no Homēra kapa»⁸³ un «Caur ērkšķiem pie slavas»,⁸⁴ bet žurnālā vienīgi «Jūras vārava» bija uzrādīta kā H. K. Andersena pasaka, pārējām divām tulkoātājs (Jaunzemju Jānis) minēts kā autors, kas tā laika periodikā bija visai izplatīta parādība.

Andersena pasaku tulkošanai Apsišu Jēkabs pievērsies arī turpmāk, tās vairākkārt izdotas atsevišķās grāmatās. Šo darbu vairāk nekā četrdesmit gadu viņš veicis ar lielu dedzību un aizrautību.

⁷⁶ Pagalms, 1881, Nr. 10. Periodikā iespiesto rakstu rādītājā «Latviešu zinātne un literatūra. 1876.—1885.» tas nepareizi uzrādīts kā oriģināldzejoļis (272. lpp.).

⁷⁷ Turpat, Nr. 15.

⁷⁸ Pagalms, 1882, Nr. 1.

⁷⁹ Turpat, Nr. 23.

⁸⁰ Pagalms, 1881, Nr. 24.

⁸¹ Turpat, Nr. 12. Vēlāk šīs pasakas tulkojums uzņemts grāmatas «Pasaku virkne iz slavenā dāņu rakstnieka Andersena pasakām» 2. daļā (1887.) un «Andersena pasaku» 5. sējumā (1926.). Periodikā iespiesto rakstu rādītājā «Latviešu zinātne un literatūra. 1876.—1885.» pasaka uzrādīta kā Apsišu Jēkaba oriģināldarbs (313. lpp.); tāpat arī K. Kraujiņa grāmatā «Apsišu Jēkabs dzīvē un darbā» (1930.), Apsišu Jēkaba darbu izlases (1952.) priekšvārdā. Salīdzinot tekstus latviešu, vācu un krievu valodās, redzams, ka nav arī pamata uzlūkot šo Apsišu Jēkaba tulkojumu par lokalizējumu.

⁸² Pagalms, 1882, Nr. 10—12. Vēlāk ietverta Andersena pasaku izlases otrajā daļā (1887.).

⁸³ Turpat, Nr. 11. Kā Andersena pasaka tā kļuva pazīstama Pētera Purmalieša tulkojumā laikrakstā «Balss» 1888. g. 38. numurā. Šo pasaku (Apsišu Jēkaba tulkojumā) kā Andersena isās pasakas paraugu R. Egle un A. ūpits snieguši arī «Pasaules rakstniecības vēstures» 4. sējumā, 63.—64. lpp.

⁸⁴ Turpat, Nr. 15. Vēlāk ietverta «Andersena pasaku» 3. sējumā (1925.).

Andersena pasakas atbilda Apsīšu Jēkaba prasībai pēc pilnvērtīgas literatūras jaunajai paaudzei. Atzinumus par šiem jaunajumiem Apsīšu Jēkabs izteicis rakstā «Literatūra priekš bērniem».⁸⁵

«Atskaitot ne visai lielo krājumu skolas grāmatu, mums tiešām ļoti maz atliek tādu rakstu, ko varam bērniem pašiem rokās dot.»⁸⁶ raksta Apsīšu Jēkabs. Bērnu literatūras klāstā varētu būt — pasakas, stāsti, apcerējumi par dabu, viss, kas vien atbilst bērna uztveres un izpratnes spējam un kas ne tikai modina patiku lasīt un noder par laika kavēkli, bet arī vairo un paplašina zināšanas par apkārtnējo pasauli. Kritērijam, šos darbus vērtējot, jābūt ļoti augstam un prasīgam. Raksta nobeigumā izteikta vēlēšanās, lai laikraksti informētu par bērniem derīgām grāmatām un tautskolotāji, kā arī visi, kas «spēj ko labu un derīgu priekš bērniem sarakstīt», sacerētu vairāk bērniem noderīgu grāmatu.

Sakarā ar pedagoga un kora mākslas pamatlicēja Jāņa Cimzes (1814.—1881.) nāvi Apsīšu Jēkabs pārtulkojis G. A. Harveka rakstu, kas 1877. gadā bija iespiests vācu pedagoģiskajā žurnālā «Rheinische Blätter».

J. Cimze, izraudzīts par jaundibināmā Vidzemes skolotāju semināra vadītāju, mācījās Veisenfelzas skolotāju seminārā Vācijā. Atkārtoti viņš viesojies minētajā seminārā vēlākajos gados. G. A. Harveks, bijušais semināra audzēknis, stāsta par tikšanos ar J. Cimzi, lai pateiktu, «cik dārgs tas arī bijis saviem mācību biedriem ārzemēs». Apsīšu Jēkaba tulkojums ar nosaukumu «Neaizmirstelīte uz Cimzes tēva kapa» publicēts žurnālā «Pagalms»,⁸⁷ ievadu un nobeigumu uzrakstījis Apsīšu Jēkabs. Viņš pats mācījies J. Cimzes vadītajā skolotāju seminārā Valkā un par J. Cimzi runā ar lielu godbijību.

Par savu dalību žurnālā «Pagalms» Apsīšu Jēkabs vēlāk rakstīja: «Ar rakstniecību darboties iesāku tad, kad «Pagalms» sāka iznākt. Pirmie ražojumi «Pagalmā» bija pa lielākai daļai tulkojumi iz Andersena rakstiem un dzejoļi. «Pagalmam» 1882. gadā apstājoties, sāku rakstīt savus pirmos stāstus iz tautas dzīves «Baltijas Vēstnesi».⁸⁸

Neskaitot redaktoru J. Lautenbahu, Apsīšu Jēkabs ir vienīgais «Pagalma» līdzstrādnieks, kura darbība žurnālā tik sistemātiski un samērā apjomīgi un daudzveidīgi izvēsta. Tas, ka jaunā rakstnieka žurnālā publicētie sacerējumi bija uzņemti ļoti atsaucīgi, rosināja Apsīšu Jēkabu turpmākam nopietnam literāram darbam.

⁸⁵ Pagalms, 1882, Nr. 16.

⁸⁶ Turpat, 132. lpp.

⁸⁷ Turpat, Nr. 8.

⁸⁸ «Baltijas Vēstneša» divdesmitpiecu gadu jubilejai par piemiņu. R., 1893, 154. lpp.

ŽURNĀLĀ «PĀGALMS» PUBLICĒTO MATERIĀLU APSKATS

DZEJA ŽURNĀLĀ «PĀGALMS»

1881. gadā žurnālā atrodam 32 dzejoļus, bet 1882. gadā tikai 14, tātad 50 numuros tikai 46 dzejoļi, pie tam pavisam bez dzejas palicis 21 žurnāla numurs. Ja atskaita J. Lautenbaha-Jūsmiņa 14 dzejojumus, tad pārējo autoru devums līdz ar to ir pavisam nieciņš.

Origināldzejoļu skaits — 37, pārējie uzrādīti kā atdzejojumi. Bez J. Lautenbaha-Jūsmiņa žurnālam dzejoļus sniedzis Apsīšu Jēkabs, Pēteris Blaus, Jānis Sanders, Jānis Straume, Kārlis Stālbergs, Jānis Steiks, Vensku Edvarts.

Jānis Sanders. (1858.—1951.) ar pseidonīmu Sumburs publicējis «Pagalmā» 6 dzejoļus.⁸⁹ Sajā laikā viņš studēja teoloģiju Tērbatas universitātē, vienmēr bijis J. Lautenbaha konsekvents slavinātājs un aizstāvis. J. Sandera dzejoļi, līdzīgi J. Lautenbaha-Jūsmiņa darinājumiem, ir bez literāras vērtības.

Komponists un literāts Jānis Straume (1861.—1929.) uzrakstījis pavisam ap 80 dzejoļu, kopš 1877. gada tie parādījās «Mājas Viesī», vēlāk «Balsī». «Pagalmā» ar pseidonīmu Vaidelots publicēti 4 dzejoļi,⁹⁰ tai skaitā savā laikā populārais balādiskais dziedājums «Ūdens meita» līdz ar paša Straumes Jāņa komponētās mūzikas nošu rakstu.⁹¹ Viņa astoņdesmito gadu dzejoļi tuvi pseidotautiskajam romantismam, vairums to nevarīgi arī mākslinieciskās formas ziņā. Ne visi viņa piesūtītie dzejoļi žurnālā «Pagalms» publicēti. Kādā vēstulē Jānis Straume rakstīja: «Bez tā Jums vēl piesūtu kādu mazumiņu priekš «Pagalma», cerēdams, ka kritikas vēteklim neizkritīs cauri, to drīzi redzēt rakstos iespēstu.»⁹² Drīz vien žurnālā bija publicēta atbilde: «Kritikas vēteklī» palika tās divi pirmās tik tikko iekšā. Tām divi otrajam diemžēl pienāca

⁸⁹ Pagalms, 1881, Nr. 9, 13, 23, 24; 1882, Nr. 5, 19.

⁹⁰ Turpat, Nr. 12, 13; 1882, Nr. 2, 26.

⁹¹ Turpat, Nr. 13. Aspazija, atcerēdamās draudzību ar Jāni Straumi, savās atmiņās raksta: «Par mani Straume pēc tam vēl bija uzrakstījis kādu dzeju «Ūdens meita» (Pa upes vilņiem straujajiem). Viņš pats šai dzejai komponējis arī mūziku.» (Aspazija. Mana dzīve un darbi, 6. 1940, 30. lpp.)

⁹² J. Lautenbaha fonds, 78, 2. 1882. gada 2. janvāra vēstule.

no Jums paredzētais liktns. Poētika un patkritika dzejniekam vēlēt ievēlamas.»⁹³

Tulkotājs un viens no pirmajiem latviešu tautības grāmatu izdevējiem Kārlis Stālbergs (1837.—1895.) pēc Rīgā piedzīvotā bankrota ap 1880. gadu atgriezās Jelgavā un strādāja pie E. Zislaka. Vairākus sacerējumus viņš devis arī žurnālam «Pagalms», sevišķi tā sākuma periodā. 1881. gadā žurnālā iespiesti 3 viņa dzejoļi,⁹⁴ kas parakstīti ar pseidonīmu Titāns. Nelielā skaitā viņa dzejoļi publicēti dažādos izdevumos laikā no 1861. līdz 1889. gadam.

Arī Jānis Steiks (1855.—1932.) astoņdesmito gadu sākumā studēja teoloģiju Tērbatē. Viņa jaunības gadu dzeja ir savdabīga izteiksmē, tā apdzied tēvijas mīlestību, izsaka pārdomas par cilvēka dzīvi. Nelielā skaita dēļ (pavisam 7 dzejoļi žurnālos «Pagalms», «Rota», «Austrums») J. Steikā dzejoļi maz ievēroti. «Pagalmā» atrodam 2 viņa dzejoļus. Spēcīgu patriotismu pauž dziesma «Zvēr tēvijai!»⁹⁵ (Šie kauli, šī miesa, šis gars un šī sirds...), kas tūlīt kļuva populāra Tērbatas studentu vidū un arī vēlāk bija plaši pazīstama un bieži dziedāta. Otrs žurnālā publicētais dzejolis «Dzīve un nāve»⁹⁶ liecina par padziļinātu dzīves izjūtu un izpratni, kas būtiski atšķiras no pseidotautiskā romantisma pārstāvju sacerējumiem.

Pēteris Blaus (1856.—1930.) kļuva plaši pazīstams kā dzejnieks tikai deviņdesmito gadu beigās. Pirmais viņa iespiestais dzejolis atrodams avīzē «Balss» 1878. gadā, daži publicēti arī astoņdesmitajos gados, viens no tiem ar pseidonīmu Zilais iespiests «Pagalmā» 1881. gadā.⁹⁷

1881. gadā žurnālā iespiests arī kāda iesācēja Straupmaņu Dāvja dzejolis.⁹⁸ Šis Dobeles apkaimē dzīvojošais saimnieks piesūtījis redakcijai vairākus dzejoļus,⁹⁹ bet žurnāla atbildē lasāms: «Lūdzami, mēģināties labāk prozā! Ar dziesmām Jums negrib lāga veikties.»¹⁰⁰

No publicētajiem atdzejojumiem jāmin «Dārznieks», ar piezīmi «pēc Ņekrasova it svabadi no Jūsmaņa».¹⁰¹ Tas ir vienīgais Nikolaja Ņekrasova (1821.—1878.) dzejas paraugs šajā žurnālā. Otrs te pārstāvētais krievu dzejnieks ir Vasilijis Zukovskis (1783.—1852.). Šajā laikā V. Zukovska dzeja latviešu valodā tikpat kā nebija pazīstama. Tikai Jura Alunāna atdzejotais dzejolis «Lapa» bija ievietots krājuma «Dziesmiņas» 2. daļā (1869.). «Pagalmā» publicēts V. Zukovska dzejolis prozā «Trīs Minvanai parādījušās māsas»,¹⁰² ko tulkojis Jēkabs Dravnieks un parakstījis ar pseidonīmu Dienvidnieks.

Kā nozīmīgs minams Leimaņu Bernhards tulkotais Ovidija «Piramus un Tisbe»,¹⁰³ jo līdz tam Ovidija darbi latviešu valodā nebija pazīstami. Līdz ar šo dzejoļi publicēts arī neliels pārskats par romiešu dzejnieku Publiju Ovidiju Nazonu un viņa daiļradi. Piesūtīdams J. Lautenbaham šo savu pirmo Ovidija tulkojumu, Leimaņu Bernhards vēstulē piezīmē, ka «no Rīgas lat-

⁹³ Pagalms, 1882, Nr. 1, 12. lpp.

⁹⁴ Pagalms, 1881, Nr. 2, 5, 7.

⁹⁵ Pagalms, 1882, Nr. 15.

⁹⁶ Turpat, Nr. 24.

⁹⁷ Pagalms, 1881, Nr. 20.

⁹⁸ Turpat, Nr. 13.

⁹⁹ J. Lautenbaha fonds, 59, 9. Trīs neiespiesti dzejoļi, kas piesūtīti ar 1882. gada 14. janvāra vēstuli.

¹⁰⁰ Pagalms, 1882, Nr. 4, 36. lpp.

¹⁰¹ Turpat, Nr. 8.

¹⁰² Pagalms, 1881, Nr. 12. Citā tulkojumā 1894. gadā laikrakstā «Balss» (Nr. 45), 1901. gadā laikrakstā «Dienas Lapa» (Nr. 4).

¹⁰³ Pagalms, 1882, Nr. 7.

viēšu ģimnāzistu «lasāma vakara» viņš tika nodrukāšanai par derīgu atziņu, kā arī raksta par grūtībām, kādas bijušas Ovidija atdzejošanā: «Kā latv. trohaji un jambi tiek sastādīti ne pēc silabu kvantitātes, bet tikai pēc viņu «svēršanās», tāpat arī es daudzmetrus saliku, cezūri nevarēdams izvest visur trešā posmā, bet daudzreiz bij jālieto ceturtā.»¹⁰⁴ Leimaņu Bernhards piesūtījis J. Lautenbaham arī savus oriģināldzejoļus.¹⁰⁵ Nav ziņams, kāds bijis J. Lautenbaha spriedums par piesūtītajiem dzejoļiem, bet žurnālā «Pagalms» tie nav parādījušies.

Bez Apsīšu Jēkaba tulkotā dzejoļa «Sapņi»¹⁰⁶ žurnālā «Pagalms» publicēts vēl viens Heinriha Heines (1797.—1856.) dzejoļis — «Jūrmalā».¹⁰⁷ Pēdējo tulkojis Vensku Edvarts (1856.—1897.), tas iespiests ar pseidonīmu Haralds. Bez tam «Pagalmā» iespiests arī viņa tulkotais V. Millera dzejoļis «Aleksandrs Ipsiļante».¹⁰⁸ Kaut gan Vensku Edvarta dzejoļi parādījās iespiesti jau kopš 1872. gada un 1882. gadā izdoti arī atsevišķā krājumā «Dziesmu pavasaris», žurnālā «Pagalms» viņa sniegums aprobežojas ar diviem minētajiem atdzejojumiem un «Ieiešanas dziesmiņu» no Jurjānu Andreja operetes «Latviešu šviti»¹⁰⁹ kas publicēta ar viņa īsto vārdu — Skujenieku Edvarts. Kā oriģināldzejoļu autoru J. Lautenbahs viņu žurnālam nav piesaistījis.

Žurnālā «Pagalms» sniegti divi F. Breta-Hārta (1836.—1902.) dzejoļu tulkojumi — «Reinupes teikas» un «Atzišanās».¹¹⁰ Tos tulkojis «Dunduru» almanahā izdevējs Pēteris Gūtmanis (1848.—1916.), tie iespiesti ar pseidonīmu B. v. K. a. A. (saīsinājums no: Barons v. Kamp à Ausim). Jūrmalā ticies ar P. Gūtmani, J. Lautenbahs pārmetis viņam, kādēļ gan neko nesūtot «Pagalmam». P. Gūtmanis drīz vien nosūtījis šos Breta-Hārta dzejoļu tulkojumus, savā vēstulē piezīmējot: «Šie tulkojumi ir sagatavoti pēc tulkojumiem krievu valodā, tādēļ svabadi pie tiem strādāts.»¹¹¹ Vēstulē minēto piezīmi par amerikāņu rakstnieku Bretu-Hārtu atrodam precīzi iespiestu kā paskaidrojumu līdz ar publicētajiem dzejoļiem. Tā arī bija pirmā iepazīšanās ar šo rakstnieku latviešu valodā, pie tam ar viņa daiļrades mazāko un nenozīmīgāko daļu — dzejoļiem.

Atzīmējot vēl Apsīšu Jēkaba tulkotos J. Eihendorfa (1788.—1857.) un F. Saleta (1812.—1843.) dzejoļus, minēts viss, ko «Pagalms» sniedzis latviešu lasītājiem no cittauteiņiem.

Pagājušā gadsimta astoņdesmito gadu pirmajā pusē izcili talanti latviešu dzejas laukā neparādījās. Juris Alunāns un Auseklis bija miruši. Andrejs Pumpurs, būdams aizņemts darbā ar «Lāčplēsi», liriskai dzejai nepievērsās, tāpat arī Krišjānis Barons, kas veica sava mūža darbu tautasdziesmu kārtošānā; apklusis bija arī Fricis Brīvzemnieks.

Izcili talanti, kas pirmos soļus dzejas laukā spēra astoņdesmitajos gados, atklātībā ar saviem darbiem parādījās tikai

¹⁰⁴ J. Lautenbaha fonds, 45, 11. 1881. gada 24. novembra vēstule.

¹⁰⁵ Turpat, 1882. gada 27. marta vēstule.

¹⁰⁶ Pagalms, 1881, Nr. 11.

¹⁰⁷ Pagalms, 1882, Nr. 13.

¹⁰⁸ Turpat, Nr. 20.

¹⁰⁹ Pagalms, 1881, Nr. 18. Publicēts kopā ar Jurjānu Andreja mūzikas nošu rakstu.

¹¹⁰ Turpat, Nr. 16.

¹¹¹ J. Lautenbaha fonds, 35, 9.

gadu desmita otrajā pusē — Rainis, Aspazija, Sudrabu Edžus. Arī Rūdolfis Blaumanis ienāca literatūrā tikai astoņdesmito gadu beigās. Doku Atis kā dzejnieks kļuva pazīstams no 1882. gada, bet publicējās «Mājas Viesī». Jāņa Esenbergā pirmie tulkojumi iespiesti 1882. gadā, bet oriģināldzejoļi tikai kopš 1883. gada.

Par šo laika posmu Teodors Zeiferts 1897. gadā rakstīja: «Bet tad nāca vešels bars dzejotāju, kas kā mušas pēc siltas vasaras dienas ir pāzuduši. Viņu darbi reiz bagātīgi pildīja laikrakstu feļetonus, tie iznāca arī grāmatās. . . Laikraksti ir ieguldīti skapjos, dzejoļi apputējuši, dzejnieki aizmirsti.»¹¹² Šī «dzejotāju bara» centrā atradās šajā laikā nepelnīti sacildinātais J. Lautenbahs-Jūsmiņš. Tadi apstākļi noteica arī žurnāla «Pagalms» dzejas nodaļas virzienu un saturu.

Astoņdesmitie gadi bija brāļu Kaudzīšu daiļrades brieduma laiks, kad Matisu plaši pazina arī kā dzejnieku un literatūras kritiķi, bet Reinis bija atzīts publicists. Tomēr viņu darbi «Pagalmā» parādīties nevarēja. Kaudzītes Matiss bija pirmais, kas uzdrošinājās neatzīt J. Lautenbahu-Jūsmiņu par lielāko latviešu dzejnieku un atklāti norādīja uz viņa dzejas seklumu un diletantismu. Kaudzītes Matisa dzejas idejiskais un mākslinieciskais līmenis ir ļoti nevienmērīgs, bet viņa dzejoļi visumā bija labāki par tiem darbiem, ko saviem lasītājiem pasniedza «Pagalms». Viņa dzejoļu labākā daļa ar pārdomām par dzīvi un cilvēkiem, cīņu par patiesību un godīgumu, dedzīgiem aicinājumiem strādāt tautas labā un mīlestību tautai parādīt ar darbiem, kā arī kapitālistiskās pasaules dzīvi kritizējošs skatījums — tas viss būtu svešs un nepieņemams J. Lautenbaham un līdz ar to viņa vadītajam žurnālam.

Fridriha Mālberga dzejoļiem pēc J. Lautenbaha iznīcinošās kritikas ceļš uz žurnālu arī bija liegts. Tomēr kritiskajā rakstā par krājumu «Dzejas skaņas» J. Lautenbahs ietvēris vairākus F. Mālberga dzejoļus.¹¹³ Tādējādi F. Mālbergs žurnālā «Pagalms» pārstāvēts ar lielāku skaitu dzejoļu nekā citi tā laika dzejnieki, kaut arī savdabīgā veidā.

Dzejas nodaļa žurnālā «Pagalms» nav sevišķi plaša, pie tam tās nozīmīgākā daļa ir nevis oriģināldzeja, bet gan atdzejojumi. J. Lautenbaha vadītais žurnāls nespēja pulcēt ap sevi pat visus

¹¹² [Zeiferts T.] Teodors. Latviešu lirikas attīstība. Cēsīs—Vecpiebalgā, 1897, 14. lpp.

¹¹³ [Lautenbahs J.] Jūsmiņš. «Dzejas skaņas» no Fr. Mālberga. — Pagalms, 1881, Nr. 3. Pozitīvi vērtētie dzejoļi: «Vizbulīte», «Actiņas», «Ievīlies», «Satikšanās sapnī», negatīvi vērtētie: «Aizceļošana», «Tautas ciena», «Sēras».

šā atslābuma laika jau nobriedušos dzejniekus. Ja žurnālā publicējās daži autori, kas vēlāk kļuva pazīstami literatūrā, tad tādai parādībai vairāk nejaušības raksturs; nekāda jauno dzejnieku audzināšana vai stimulēšana «Pagalmā» nav notikusi. J. Lautenbaha pats bija galvenais pseidotautiskā romantisma dzejas pārstāvis, un viņa kā žurnāla redaktora atbalstu un pozitīvu vērtējumu varēja gaidīt tikai viņa paša dzejai līdzīgu darinājumu autori. Tas sašaurināja žurnālā publicēto darbu autoru loku, līdz ar to padarot latviešu dzejas ainu žurnālā nabadzīgāku, nekā tā patiesībā bija astoņdesmito gadu sākumā.

PROZA UN DRĀMA ŽURNĀLĀ «PAGALMS»

Līdzīga aina vērojama, arī «Pagalmā» ievietotos prozas darbus aplūkojot. Blakus Apsīšu Jēkaba dažām skicēm un tēlojumiem, kuros jūtami iesācēja spalvas vilcieni, bet kuros iezīmējas arī nākamā reālista tajā laikā mazliet neparasti tvertais tēlojuma veids, varam lasīt arī paša redaktora J. Lautenbaha mākslinieciski nevarīgos sacerējumus. Žurnāla slejās vietu saviem darbiem atraduši vairāki autori, kam nebija ne tai laikā, ne arī vēlāk kaut cik nozīmīga vai vismaz pieminama loma literatūrā un kuru darbus drīz vien aizmirsta, tāpat kā pašus autorus.

Te atrodams Jāņa Sandera (pseud. Sumburs) sentimentālais mīlestības stāsts «Saimnieka meita»¹¹⁴ ar laimīgām beigām un zīmīgu noslēgumā izteiktu domu, kas atbilst žurnāla pamattendencei: «Lai nu arī uz priekšu tā kā dziesmas kupli un daiļi saskanēja, arī latvju un vācu sirdis un prāts visai tautai par laimi saskan jaukā harmonijā.»¹¹⁵ Asi šo stāstu kritizējis 1906. gadā Jānis Āsars.¹¹⁶ Viņš arī norādījis, ka līdzās J. Lautenbaha salkani romantiskajiem sacerējumiem šis J. Sandera stāsts vislabāk raksturojot «Pagalma» aprindas: «Reti kur citur šie letoniskie sapņi par «mantas un gara bajāriem» dabūjuši izteikties tik pilnīgi savā naivitātē kā minētā stāstā. Atteikušies no politiskas cīņas pret muižniecību, latv. mietpilsoņi loloja tās ilūzijas, ka varēšot muižniecību uzvarēt saimnieciskā cīņā, tapt bagātāki par muižniekiem, atpirkt viņu muižas un tapt paši par muižniekiem.»¹¹⁷

Kārlis Stālbergs (ar pseidonīmu Viesulis) līdzās trim stāstiem E. Zislaka Latviešu kalendārā 1881. gadam «Pagalmā» publicējis garāku stāstu «Ciemu karš».¹¹⁸ Leimaņu Bernharda par noveli nosauktais sacerējums «Bēdu

¹¹⁴ Pagalms, 1881, Nr. 10—13.

¹¹⁵ Turpat, Nr. 13, 139. lpp.

¹¹⁶ [A s a r s J.] -fa. Pārskats par latviešu žurnālu vēsturi. — Pūrs. Zinātnisku un literārisku rakstu krāj. [1.] R., 1906, 1.—7. lpp.

¹¹⁷ Pūrs. Zinātnisku un literārisku rakstu krāj. [1.] R., 1906, 3. lpp.

¹¹⁸ Pagalms, 1881, Nr. 1—7.

lejā»¹¹⁹ patiesībā ir atmiņu pārstāstījums. Ernests Dinsbergs (1816.—1902.), kas astoņdesmito gadu sākumā publicējis savus darbus dažādos periodiskos izdevumos, žurnālā pārstāvēts tikai ar vienu darbu — pasaku «Paradīzes dārzs».¹²⁰

Originālprozai pieskaitāmi arī Mežaku Kārļa trīs tēlojumi.¹²¹ (Viņš piesūtījis J. Lautenbaham arī dzejoļus, bet tie žurnālā nav iespiesti.¹²²) Kārlis Blaus (1853.—1906.) sniedzis plašu atmiņu tēlojumu par ganuzēna gaitām.¹²³ Humoristiski satīrisko prozu pārstāv skolotāja Miķeļa Klusiņa (1847.—1907.) raksts «Kārklu vācieši»,¹²⁴ kurā autors asi un nesaudzīgi vērsās pret pārtautošanos, satīriskā formā pastāstīdams par kārkluvāciešu rašanos, valodu, ierašām, izglītības trūkumu un citām iezīmēm.

Tas arī viss, kas no latviešu oriģināldarbiem prozā atrodams «Pagalma» divos gadagājumos.

Septiņdesmitie gadi beidzās ar ievērojamu notikumu latviešu literatūrā — 1879. gadā iznāca brāļu Kaudzišu reālistiskais romāns «Mērnieku laiki». Reālisms sazarojās un uzplauka astoņdesmitajos gados, kad rakstniecībā ienāca Apsišu Jēkabs, Doku Atis, Zeiboltu Jēkabs, Augusts Deglavs, Rūdolfs Blaumanis, bet žurnāls «Pagalms» šajā laikā vairs neiznāca. Reālistiskās literatūras veidošanās procesā «Pagalmam», pozitīvas lomas nebija.

Daudz plašāks un vērtīgāks ir «Pagalma» tulkojumu klāsts.

Ievērojama loma latviešu reālistiskās literatūras attīstībā bija Ivana Turgeņeva (1818.—1883.) daiļradei. Pirmie viņa darbu tulkojumi latviešu valodā parādījās periodikā 1879. gadā. «Pagalmā» iespiests stāsts «Dziedātāji» (no I. Turgeņeva grāmatas «Mednieka piezīmes») fragments (bez sākuma un beigu daļas).¹²⁵ Tas bija šī stāsta pirmais tulkojums latviešu valodā, parakstīts ar J. S. Tulkotājs ir Jānis Sietiņsons (miris 1905. g.), ko apstiprina kāda viņa 1882. gada 9. februāra vēstule J. Lautenbaham — viņš jau janvāra sākumā esot piesūtījis Turgeņeva stāstu «Dziedātāji», bet atbildi neesot saņēmis.¹²⁶

Amerikāņu rakstniece Henrieta Bičere-Stova (1812.—1896.) bija jau pazīstama latviešu lasītājiem ar savu darbu «Krusttēva Toma būda», kas E. Dinsberga tulkojumā 1863. gadā izdots atsevišķā grāmatā.¹²⁷ «Pagalmā» sniegti toreizējā Smiltenes mācītāja Kārļa Kundziņa (1850.—1937.) tulkojie

¹¹⁹ Pagalms, 1882, Nr. 19, 20.

¹²⁰ Pagalms, 1881, Nr. 5—7.

¹²¹ Turpat, Nr. 15 («Ozols pie Daugavas»); 1882, Nr. 4 («Pie Aizkraukles pilsdrupām»), Nr. 20 («Likteņa dažādība»).

¹²² J. Lautenbaha fonds, 49, 2.

¹²³ Pagalms, 1881, Nr. 17—22.

¹²⁴ Pagalms, 1882, Nr. 16—18.

¹²⁵ Turpat, Nr. 5, 6.

¹²⁶ J. Lautenbaha fonds, 58, 4.

¹²⁷ Unkel Toma būda jeb Nēgeru dzīve Amerikas vergu valstīs, ko šī saņēmis, savai tautai par pasaules atzišanu latviski pārcēlis E. Dinsbergs. Jelgavā, 1863.

H. Bičeres-Stovas stāstīni «Mazās lapsas».¹²⁸ Sākumā atstāstīta arī autores doma un nolūks: «... par mazajām lapsām es nosaucu visas tās nepamānītās, neievērotās, niecīgās, mazās vainiņas, kas pie māju laimes grauzņ un māju dzīvei un mieram nelauj tā uzplaukt, kā vajadzētu.»¹²⁹ Patiesībā žurnālā sniegts H. Bičeres-Stovas darba atstāstījums, pie tam diezgan patvaļīgs. K. Kundziņš pats šī darba ievadā raksta: «... esam nodomājuši dažas no šīm «mazajām lapsām» mūsu valodā atstāstīt, lai ir mūsu lasītāji vēra liktu, kur tādi lapsēni viņu sadzīves dārzā ziedus un pumpurus maitājuši, un tos pie laika ņemtus izdzīt vai nomaitāt. Atstāstidami izlaidīsim, kur būs kādi lieki gabali, kas mūsu ļaužu sadzīvei nepazīstami, un pieliksim klāt tādus, kas atkal īpaši pazīstami.»¹³⁰

Žurnālā pārstāvēta arī antīkā literatūra. Bez Ovidija dzejas tulkojumiem te iespiesti brīvdomātāja Lukiāna darbi. Vairākus viņa dialogu formā rakstītos filozofisko satīru fragmentus tulkojis Georgs Freibergs (1854.—1904.), tie publicēti ar pseidonīmu Brīvkalnieks I. Šie Lukiāna darbi, kuros viņš vērsās pret Olimpa dieviem, piemēram, «Dievu sarunas», «Mirušo sarunas», «Prometejs jeb Kaukāzs» un citi, iespiesti pavisam 12 žurnāla numuros.¹³¹ Pirmā publikācija nav uzrādīta kā Lukiāna darba tulkojums, tā sniegta bez jebkādiem paskaidrojumiem vai komentāriem.¹³² Tikai kopā ar nākamo publikāciju lasāma aizkavējusies redakcijas piezīme: «Mūsu līdzstrādnieks Br. I kgs, kas jau «Pagalma» Nr. 4 pasniedza no veco grieķu rakstnieka Lukiāna tulkotu rakstu «Prometejs», ir nodomājis darīt latviešiem seno grieķu jauko, gudribas pilno literatūru pieejamu. Ar šo rakstu viņš savu labo nodomu turpina, par ko mēs, un ceram ar laipnie lasītāji, viņam pateicamies.»¹³³ Sajā un visos turpmākajos publicējumos sniegti tulkotāja komentāri ar piebildi, ka tajos mēģināts skaidrot tikai vissvēšākos vārdus, jo pilnīgi komentāri aizņemtu pārāk daudz vietas. Tulkotājs izsaka cerību, ka tādejādi tulkojums «arī mazāk glītotiem būs saprotams».

No tulkojumiem atzīmējams krievu rakstnieka un etnogrāfa Sergeja Maksimova (1831.—1901.) stāsts «Tālā austrumā».¹³⁴ No krievu valodas to tulkojis Jēkabs Dravnieks (1858.—1927.).

No vācu valodas tulkots baltvācu literāta Hermaņa Pantēnija (1843.—1915.)¹³⁵ stāsts par Kurzemes dzīvi «Olas dēļ»,¹³⁶ ko buržuāziskie literā-

¹²⁸ Pagalms, 1881, Nr. 3, 4 («Stūrgalvība jeb tiepšanās»), Nr. 16—19 («Lēta, ātra skaišanās»). Turpinājums sekoja žurnālā «Austrums» pēc 14 gadiem.

¹²⁹ Turpat, Nr. 3, 23. lpp.

¹³⁰ Turpat.

¹³¹ Turpat, Nr. 4 («Prometejs»), Nr. 8, 9, 12 («Karons jeb pasaules aplūkotāji»), Nr. 15 («Dievu sarunas»); 1882, Nr. 8—11 («Gailis jeb Miķeļa sapnis»), Nr. 24, 25 («Sapnis jeb Lukiāna dzīves gājums»).

¹³² [Lukiāns]. Prometejs. [Tulk.] no Brīvkalnieka I. — Pagalms, 1881, Nr. 4.

¹³³ Pagalms, 1881, Nr. 8, 87. lpp.

¹³⁴ Maksimovs S. Tālā austrumā. Stāsts no kāda dalībnieka pie tīģeru medības. Iz krievu val. (pēc Maksimova) no Dravnieka. — Pagalms, 1881, Nr. 21, 22, 24.

¹³⁵ Vilhelma Kristiāna Pantēnija (1806.—1849.), laikraksta «Latviešu Avīžu» kādreizējā redaktora, dēls.

¹³⁶ Pantēnijs Th. H. Olas dēļ. Stāsts par Kurzemes dzīvi. Pārcelts no J. Ābolinga. — Pagalms, 1881, Nr. 16—24.

tūrvēsturnieki uzskatījuši par viņa labāko darbu. To tulkojis aktīvs žurnāla redakcijas darbinieks J. Ābolings, tas iespiests «Pagalmā» vairākos turpinājumos 1881. gada otrajā pusē.¹³⁷

H. Rīberga romāni «Sievass ņēmējs»¹³⁸ tulkojis Georgs Freibergs. Vēl minams Andreja Mertena (1855.—1891.) tulkotais stāsts «Mātes asaras».¹³⁹ Visos 1882. gada žurnāla numuros iespiests plašais baltvācu rakstnieka Ernesta Dorna romāns «Zviedru bērns».¹⁴⁰ Par skolotāja dzīvi stāstīts kādā atmiņu tēlojumā «Iz sādžas skolotāja dzīves».¹⁴¹ Nosūtīdams manuskriptu E. Zislakam, Pēteris Leimanis raksta: «Nav īsts tulkojums, bet atstāstījums iz vācu valodas.»¹⁴²

Mazvērtīgi baltvācu autoru sacerējumi žurnāla lasītājiem pasniegti krietni lielās devās. Sastopami arī tipiski lubenieciski darbi.¹⁴³

Kārlis Blaus, kas toreiz studēja medicīnu Terbatas universitātē, publicējis «Pagalmā» divas literāri maznozīmīgas lugas — «Skolu pārlūks»¹⁴⁴ un pret pārvācošanos vērsto «Latvietis vācu ādā».¹⁴⁵

Jānis Straume recenzijā atzīst,¹⁴⁶ ka lugas «Latvietis vācu ādā» ideja ir aktuāla un ka patriotiskā satūra dēļ to derīgi katram izlasīt un ieteicams rādīt uz lauku skatuvēm, bet notikumu dramaturģiskajā risinājumā daudz trūkumu. Autors esot labāks novelists nekā dramaturgs. Šī četru cēlienu skatu luga izrādīta Ikšķilē 1888. gadā, bet «Skolu pārlūks» izrādīts 1882. gadā Daugujos. Uz Rīgas Latviešu teātra skatuves 1897. gadā parādījās trešā K. Blaua luga «Bārenīte».

Sie K. Blaua darbi ir vienīgās žurnālā publicētās oriģināllugas. No Andreja Mertena vēstules J. Lautenbaham¹⁴⁷ uzzinām, ka viņa luga «Mīlestība un varmācība» piesūtīta jau 1881. gada rudenī. Tikai ar lielu novēlošanos žurnālā publicēta atbilde: «Par Jūsu lugu Jums tagad tik daudz varam sacīt, ka viņai maz cerības jau šīnī gadā nākt «Pagalma» slejās, jo

¹³⁷ Atsevišķā grāmatā izdots 1882. gadā (tul. J. Dravnieks), atkārt. izd. 1922. gadā.

¹³⁸ Rībergs H. Sievass ņēmējs. Novele. [Tulk.] no Brīvkalnieka I. [G. Freiberga]. — Pagalms, 1882, Nr. 3, 4.

¹³⁹ Mātes asaras. Atstāstījums Arāju Andrejs [A. Mertens]. — Pagalms, 1882, Nr. 17, 18.

¹⁴⁰ Dorns E. Zviedru bērns. Baltijas romāns no Kurzemes lielkunga Jēkaba laikiem. Tulk. no Prātnieka. — Pagalms, 1882, Nr. 1—26. Dažus gadus pirms tam romāns vācu valodā izdots Jelgavā atsevišķā grāmatā: Dorn E. Ein Schwedekind. Ein baltischer Roman aus der Zeit Herzog Jacob's von Kurland. Mitau, 1879.

¹⁴¹ Iz sādžas skolotāja dzīves. Atstāstījums P. Leimanis. — Pagalms, 1881, Nr. 17—19.

¹⁴² J. Lautenbaha fonds, 78, 2.

¹⁴³ [Mertens A.] Ivandnieks. Ko man kāds liķis stāstīja. — Pagalms, 1881, Nr. 13, 14. Kā darba autors ir žurnāla līdzstrādnieks Andrejs Mertens no Lielivandes, to apstiprina viņa 1882. gada 5. marta vēstule J. Lautenbaham (J. Lautenbaha fonds, 49, 1). Domājams, ka publicētais sacerējums ir tulkojums, jo par tulkojumiem runāts arī atbildē uz šo vēstuli (Pagalms, 1882, Nr. 12, 100. lpp.).

¹⁴⁴ Pagalms, 1881, Nr. 8—12.

¹⁴⁵ Pagalms, 1882, Nr. 21—26. 1884. gadā E. Zislaks izdeva šo lugu atsevišķā grāmatā.

¹⁴⁶ Dienas Lapa, 1888, Nr. 86; Baltijas Vēstnesis, 1888, Nr. 86.

¹⁴⁷ J. Lautenbaha fonds, 49, 1. 1882. gada 5. marta vēstule.

mums kāda cita agrāk piesūtīta jau lasītājiem apsolīta. Mēs baidāties, vai cien. lasītājiem patīks, ja tiem sniegsim vairāk lugu.»¹⁴⁸ Šī agrāk piesūtīta luga ir K. Blaua «Latvietis vācu ādā», kas 1882. gada otrajā pusē arī parādījās.

LITERATORAS KRITIKA ZURNĀLĀ «PAGALMS»

Pamatus latviešu nacionālajai literatūras kritikai lika jaunlatvieši. XIX gadsimta vidū sāka veidoties latviešu nacionālā literatūra, kas kļuva par kritikas objektu. Plašāk un nopietnāk literatūras kritika izvērsās septiņdesmitajos gados, bet aktīvu lomu sabiedrībā ieguva tikai astoņdesmito gadu beigās.

Progresīvo kritiku astoņdesmitajos gados pamatā raksturo cīņa pret pseidotautisko romantismu. Viens no svarīgākajiem notikumiem bija Kaudzītes Matīsa polemika ar J. Lautenbahu-Jūsmiņu, kurā daļēji iesaistījās arī žurnāls «Pagalms».

Kaudzītes Matīss recenzijā par J. Lautenbaha-Jūsmiņa «Zalkša līgavu» («Balss», 1880., 73. nr.) netieši izvirzīja prasību pēc dzīves atspoguļojuma rakstniecībā, pēc nopietnāka un dziļāka literatūras satura. Uz recenziju ar atsevišķu brošūru atsaucās Pārstrautu Jānis¹⁴⁹ (1881.), tai drīz sekoja brošūra ar Kalnieka (Kaudzītes Matīsa) atbildi (1882.). Polemikā iesaistījās arī «Pagalma» līdzstrādnieks un J. Lautenbaha draugs Jānis Sanders (pseudonīms — Sumburu Atis) ar cildinošu recenziju par Pārstrautu Jāņa brošūru («Balss», 1881., 51. nr.). Lai gan Pārstrautu Jānis paziņoja («Baltijas Vēstnesis», 1882., 277. nr.), ka viņš nedomājot atbildēt uz Kalnieka «viscaur nelietīgo darbu», Kaudzītes Matīss laida klajā otru brošūru (1883.).

Polemika parādīja sabiedrībai, ka J. Lautenbaha-Jūsmiņa darbi un visa pseidotautiskā literatūra ir reakcionāra un diletantiska.

Pārstrautu Jānis savas brošūras ievadā norādīja, ka avīze «Balss» viņa pretraktu atraidījusi un viņam neatlicis nekas cits, kā lūgt to redakcijai atpakaļ: «Pēc pāris mēnešiem to laimīgi rokā dabūjis, piesūtīju «Pagalma» redakcijai, lūgdams, lai jele lietas labad neliegtu vietas. Bet arī tai sevišķu iemeslu dēļ atraidot manu lūgumu, atmetu ar roku un liku «domas» pie malas. Tā tās būtu arī palikušas, ja kāds draugs nebūtu tagad viņas atkal cēlis gaismā un mani uzmodinājis laist īpašā brošūrā klajā.»¹⁵⁰

¹⁴⁸ Pagalms, 1882, Nr. 12, 100. lpp.

¹⁴⁹ Pastāv uzskats, ka šīs brošūras un arī pārējo pretraktu autors ir J. Lautenbahs («Latviešu literatūras vēsture». 2. sēj. R., 1963, 696. lpp.).

¹⁵⁰ Pārstrauts J. Domas par tautiskās dzejas nodibināšanu. Rīgā—Tērbatā, 1881, 3. lpp.

Pats J. Lautenbahs taču bija «Pagalma» redaktors, tomēr izmantot žurnālu kā tribīni sevis aizstāvēšanai viņš neriskēja, tāpēc arī saprotams, ka Pārstrautu Jāņa sacerējums parādījās atklātībā, domājams, ar J. Lautenbaha tiešu dalību, atsevišķā brošūrā. Tomēr par šo brošūru uzrakstīt cildinošu atsauksmi un to publicēt paša rediģētajā žurnālā J. Lautenbaham pietika drosmes. Recenzija parakstīta ar pseidonīmu Jakobus, tā iespiesta nodaļā «Drostalas» un pēc formas ir mēreni atturīga. Tajā izteikts apgalvojums, ka Pārstrautu Jāņa brošūra esot zinātniska monogrāfija, «kura būs brangs palīgs mūsu nākamajiem poētikas un literatūras sarakstītājiem» un kura «ievēlama katram izglītotam latvietim, kas nodarbojas ar mūsu daiļo literatūru».¹⁵¹

J. Lautenbaha-Jūsmiņa literatūrkritiskais raksts par Fridriha Mālberga dzeju¹⁵² publicēts vienā no pirmajiem žurnāla numuriem, tādējādi jau pašā sākumā uzdodot toni dzejas vērtēšanai «Pagalma» lappusēs, nepalaižot iespēju paspīdēt ar savu erudīciju pret vāji sagatavotu pretinieku. Ar šo rakstu J. Lautenbahs noslēdza durvis uz žurnālu ne tikai F. Mālbergam vien.

J. Lautenbahs kritiku rakstījis, kā pats tajā izsakās, «vienīgi dzeju un tās likumus pazīdams, cienīdams un mīlēdams», bet patiesībā devis iznīcinošu kritiku ne tikai par dzejoļu krājumu «Dzejas skaņas» (1880.), bet par visu F. Mālberga dzeju un par viņu kā dzejnieku vispār.

Fridrihs Mālbergs (1824.—1907.), strādādams par tautskolotāju tālu no kultūras dzīves centriem, nebūdams cieši saistīts ar sava laika literatūras dzīvi, būdams konservatīvs un dziļi reliģiozs, tomēr spēja uzrakstīt arī dažu labu paliekamas nozīmes dzejoli. Pats savus darbus F. Mālbergs ļoti paškritiski uzskatīja tikai par «dzejas nieciņiem».¹⁵³

J. Lautenbaha un F. Mālberga sadursme parāda viņu abu estētisko uzskatu būtiskas atšķirības. Ja J. Lautenbahs par primāro uzlūkoja dzejas formu, tad F. Mālbergs, paša J. Lautenbaha vārdiem runājot, «dodams dzejā priekšroku derīgumam un ne skaitumam», patiesi pirmajā vietā izvirzījis domu par daiļdarba saturu, tās sabiedrisko funkciju, noderību tautai.

J. Lautenbaha kritikā atrodam nekonsekvences un pretrunas spriedumos, pārspīlētas galējības apgalvojumos, milzīgu pašpārliecinātību.

J. Lautenbahs atzīst, ka F. Mālbergam absolūti nav dzejas dāvanu, ka viņa sacerējumi vispār nav nekāda dzeja, taču šajā pašā rakstā apgalvo:

¹⁵¹ Pagalms, 1882, Nr. 1.

¹⁵² [Lautenbahs J.] Jūsmiņš. Dzejas skaņas no Fr. Mālberga. — Pagalms, 1881, Nr. 3.

¹⁵³ Janševskis J. Fr. Mālberga vēstules. — Latvju Grāmata, 1924, Nr. 2, 132.—135. lpp.

«Bet tomēr mēs viņu pieskaitām pie labākajiem no mūsu tā saukto dzejnieku bara. Citādi jau savā «Pagalmā» nedotum par viņa «Dzejas skaņām» kritiku.»¹⁵⁴

Runādams par atsevišķām F. Mālberga valodas kļūdām, J. Lautenbahs norāda, ka to vidū arī tādas, kas ir «neatļauzams grēks, kurš kritikāi, gramatikas tiesības aizstāvo, bez žēlastības elles uguni sūtāms», bet turpat lasāms arī apgalvojums, ka «Dzejas skaņām» esot «ļoti jauka, īsta latviešu valoda» un ka «Mālbergs var gandrīz it visiem līdzšiniģiem rakstniekiem par labu priekšzīmi derēt».

Ja kritizēto F. Mālbergu J. Lautenbahs tomēr atzina par vienu no labākajiem latviešu dzejniekiem, tad šķiet dīvaini, ka viņš to nepiesaistīja par līdzstrādnieku «Pagalmā». Laikam taču žurnālā publicētos J. Sandera, K. Stālberga, J. Straumes un citu darinātos pantus viņš uzskatīja par augstāk vērtējamem. F. Mālberga paustā doma par darbu un centību kā visu panākumu pamatu, prasība strādāt savas tautas labā — tas viss J. Lautenbaha acīs nespēja vēl nevienam padarīt par īstu dzejnieku. «Istenam dzejniekam,» raksta J. Lautenbahs, «vajaga visu cilvēci savās krūtīs, savā sirdī nest, tam jāsaņū visas cilvēces sāpes un raizes, jāpazīst viņa prieki un bēdas, vajaga pazīt cilvēka paradīzi un eļli.»¹⁵⁵ Raksturīgi, ka tieši mazāk veiksmīgos F. Mālberga dzejoļus, kur dominē sentimentalitāte un asaraina jūsma, J. Lautenbahs minējis kā labu dzejoļu paraugus. J. Lautenbaha recenzija nav vērtējama ne kā ieguldījums latviešu dzejas, ne arī literatūras kritikas attīstībā.

J. Lautenbaha raksts F. Mālbergam bija sāpīgs trieciens un liels sarūgtinājums, ko viņš neaizmīrsa visu mūžu. Tomēr viņam pietika garīgā spēka, lai tūlīt pēc recenzijas publicēšanas «Pagalmā» aizrakstītu J. Lautenbaham vēstuli, pateiktos par derīgiem aizrādījumiem. Piebildis, ka šīs kritikas dēļ viņš nesaņēmo no «Dzejas skaņu» izdevēja Pūcišu Ģederta viņam tik ļoti nepieciešamo honorāru, F. Mālbergs par sevi raksta, ka neesot «akls tiepeklis», bet gribot tikai labu, tāpēc atzīstot J. Lautenbaha cildenās prasības: «Piekritu ar visu prātu, ka tautai vajaga ko labu, augstu un daiļu sniegt.»¹⁵⁶

Kad J. Lautenbahs, izlasījis F. Mālberga vēstuli, lūdza viņa adresi,¹⁵⁷ atbildes vietā pēc laika saņēma dzejoli «Zīrgs un pegazs».¹⁵⁸ (Zīrgs velk arklu, lai zemnieks var sēt tīrumā graudus, bet pegazs, pa gaisu skriedams, smejas par to; zirga gaita ir svētīga un nepieciešama, zemē izaugs maize, ko gaida izsalkušie, bet pegaznieks no sava saņņu lauka pārnes tautai tikai «tukšas blēņas».)

J. Lautenbaha kritikas dēļ Pūcišu Ģederts patiesi piekrāpis F. Mālbergu honorāra lietā, neizmaksādams par «Dzejas skaņām» piesolītos 120 rubļus, pat neizsniegdams autoram grāmatas brīveksemplārus. F. Mālbergs vēl pēc daudziem gadiem lielā sarūgtinājumā rakstīja par Pūcišu Ģedertu.¹⁵⁹

Pats J. Lautenbahs 1900. gada 9. novembrī vēstulē Krišjānim Baronam par savu rakstu pašapzīniģi rakstīja: «Ar to pašu no Jums minēto Mālberga

¹⁵⁴ Pagalms, 1881, Nr. 3, 29. lpp.

¹⁵⁵ Turpat.

¹⁵⁶ Lautenbahs J. Par Fr. Mālbergi. Daži literatūrvēsturiski materiāli. — Rīgas Avīze, 1911, Nr. 69. Vēstule datēta ar 1881. gada 1. martu.

¹⁵⁷ Pagalms, 1881, Nr. 6, 68. lpp.

¹⁵⁸ Latvju Grāmata, 1924, Nr. 2, 135. lpp.

¹⁵⁹ Mālbergs F. Vēstule J. Janševskim, 1900. gada 8. septembrī. — Latvju Grāmata, 1924, Nr. 2, 134. lpp.

apspriedumu «Pagalmā» esmu arī pirmais uzsācis lietisku, zinātnisku kritiku, kas diemžēl nav pēcnācējus atraduse.»¹⁶⁰

J. Lautenbahs vēl 1911. gadā apgalvoja: «Tā bija estētiska, zinātniska kritika, kāda latviešu rakstniecībā vēl nebija parādījusies. Tā nāca ar pavisam jauniem prasījumiem priekš latviešu dzejas tā formas, kā satura ziņā, tā prasīja jūtu dziļumu, kaislības spēku, fantāzijas lielumu, valodas un dzejas formas pareizību utt.»¹⁶¹ Tas tikai raksturo kādreizējā «Pagalma» redaktora iedomību un reizē arī aprobežotību, ja trīsdesmit gadu laikā, kaut pavisam sekojot latviešu literatūras un literatūras kritikas attīstībai, viņš neko nebija mācījis, bet savos uzskatos atpalicis par vairākiem gadu desmitiem.

Jāatzīst, ka F. Mālberga kritika par J. Lautenbaha dzeju bija pareizāka un tālredzīgāka.

Dzejolis «Zults Lautenbaham», ko F. Mālbergs piesūtījis J. Janševskim, vērsas pret «Niedrišu Vidvudu», vērtējot to kā darbu, kas nav ne savas tautas, ne sava laika cienīgs:

Miers tavai dusai, maklatūra!
Varbūt, ka cita paaudze
Par mākslas paraugu tev' tura —
Kas nevar notikt pasaulē?¹⁶²

1882. gada rudenī žurnālā «Pagalms» parādījās Vensku Edvarta (1856.—1897.) raksts «Heines nicināšana»,¹⁶³ parakstīts ar pseidonīmu Ausrums. Te kritizēti E. Dinsberga tulkotie H. Heines dzejoļi un Kaudzītes Matīsa sastādītā antoloģija «Smaidi un asaras jeb dzejniekā labdienas» (1880.), kur šie tulkojumi uzņemti. Salīdzināšanai minēti piemēri no H. Heines teksta vācu valodā, izdarot secinājumus, ka «Kaudzītes Matīss vai nu nav Heini sapratis, vai gribējis to tīši nonicināt, uzņemdam savā krājumā visai aplami tulkotas un sapulgātas Heines dziesmiņas».

E. Dinsberga atbildes raksts publicēts laikrakstā «Baltijas Zemkopis».¹⁶⁴ Viņš lūdz redaktoru uzņemt to avīzē, jo nevarot palikt atbildi parādā. Atbilde gan esot aizsūtīta «Pagalamam», bet tur jau šajā gadā neesot cerības to redzēt iespiestu, jo žurnāls «ir tāds liels snaudulis, kas pēc pāra nedēļām un pāris mēnešiem, kāds nu tam reizēm tas miegs, tik atmosfātas un atkal pēc 18. num., kā rādās, cieti iesnaudies un laikam šogad gan vairs neatmodīsies».

Žurnālam «Pagalms» piesūtītajā pretrakstā, ko saņēma J. Lautenbahs, sniegti precīzāki un pilnīgāki pretargumenti. Te E. Dinsbergs raksta: «1) Šīs manas dziesmiņas ir rakstītas jau

¹⁶⁰ LPSR ZA Fundamentālās bibliotēkas rokrakstu un reto grāmatu sektors J. Mišņa nodaļā. K. Barona fonds, I. J. Lautenbaha vēstule K. Baronam no Tērbatas 1900. gada 9. novembrī.

¹⁶¹ Rīgas Avīze, 1911, Nr. 69.

¹⁶² Latvju Grāmata, 1924, Nr. 2, 135. lpp.

¹⁶³ Pagalms, 1882, Nr. 18.

¹⁶⁴ Dinsbergs E. Atbilde cien. Ausruma kgam. — Baltijas Zemkopis, 1882, Nr. 52.

priekš vairāk kā 25 gadiem, un viņš tās grib uz liesti pēc tagadējās modes. 2) Ja es Heines dzejas tajā laikā būtu tā pārcēlis, kā viņas ir vācu valodā, tad latviešiem viņas nederētu, jo viņas dzejotas vācu tautai, kas tajā laikā bija vairāk attīstīta nekā latviešu tauta. . . 3) Es Heines dzejas nebūt neesmu tulkojis, bet tikai, kā tas tajos laikos bija ieradums nevien manim, bet arī citiem dzejniekiem, savas dzejas sadzejojis pēc Heines priekšzīmes un peršu mēra, un ar to nebūt neesmu Heini nicinājis, bet pagodinājis, aiztapinādams no viņa dažus jaukus vārdus un teicienus.»¹⁶⁵

Vensku Edvarts jau 1880. gadā kādā recenzijā (ar pseidonīmu Haralds)¹⁶⁶ iebilda, ka antoloģijā «Smaidi un asaras» uzņemti tik daudzi tulkojumi, pie tam bieži vien vāji, piemēram, H. Heines dzejoļi. Šai recenzijai tūlīt sekoja Kaudzītes Matīsa atbilde,¹⁶⁷ kurā izklāstīti antoloģijas mērķi un dzejoļu atlases principi un paskaidrots, ka sastādītāji nevis nav pratuši, bet gan nav centušies rīkoties citādāk.

Laikā, kad iznāca «Pagalms», Laubēs Indriķis strādāja laikrakstā «Mājas Viesis» un rakstīja daudz par dažādiem tematiem, šie sacerējumi publicēti vairākos izdevumos. «Pagalmā» publicēts tikai viens viņa darbs — humoristiskais feļetons «Kritiķis».¹⁶⁸ Te atstāstīta kāda saruna ar personificētu Kritiķi par latviešu literatūru un kritiku. Autors apgalvo, ka kritiķa krēsls «Pagalmā» esot brīvs un ka ar kritiku latviešiem nekādi negribot veikties, bet, par oriģināldarbiem vaicāts, godīgi atbild, ka vairāk tomēr nodarbojoties ar tulkošanu.

Divaini, ka šāds feļetons parādījies «Pagalmā», jo tajā izteikts žurnāla vērtējums kritikas novadā, ko toreiz, 1881. gada sākumā, varēja uztvert arī negatīvi. Iespējams, ka J. Lautenbahs bija nodomājis patiesi izverst žurnālā plašu latviešu literatūras

¹⁶⁵ J. Lautenbaha fonds, 28, 3. «Latviešu literatūras vēstures» 2. sējuma (1963.) 260. lpp. minētā E. Dinsberga raksta citāts nepareizi attiecināts uz J. Lautenbahu. Te izlaists vārds «Ausruma» («Es Jūs, cien. Ausruma kgs, nebūt vēl neieraugu par tādu varoni dzejas ziņā, kas par manām dzejām var saukt: Kur te dzeja? Kur te jaukums?»). Vēstulē J. Lautenbaham E. Dinsbergs sūtījis pretraktu publicēšanai «Pagalmā» un vēršas ar šiem vārdiem pret Vensku Edvartu. Precīzs nav norādījums arī uz E. Dinsberga 1883. gada 24. janvāra vēstuli, jo vēstule nav datēta, šis datums atrodams uz aplokšnes Jelgavas pasta zīmogā. Ja vēstule J. Lautenbaha arhīvā saglabājusies pareizā aploksnē, tad E. Dinsbergs nosūtījis to uz Tērbatu pēc tam, kad raksts jau bija publicēts laikrakstā «Baltijas Zemkopis» (29. decembrī).

¹⁶⁶ Balss, 1880, Nr. 71.

¹⁶⁷ Turpat, Nr. 74.

¹⁶⁸ [L a u b e I.] In g a. Kritiķis. — Pagalms, 1881, Nr. 6.

kritiku, būdams pārliccināts, ka ar savu rakstu par F. Mālbergu viņš pirmais to uzsācis.

Žurnālā publicētie literatūrkritiskie raksti rosināja gan uz strīdu, bet to publicējumiem ir tikai gadījuma raksturs, jo nav vērojama kaut kāda noteikta sistēma vai virziens. Vērtīgākais šo rakstu vidū ir jau minētais Apsīšu Jēkaba «Literatūra priekš bērniem», tikai šeit izvirzītie principi nekļūva par žurnāla «Pagalms» principiem.

Žurnālam «Pagalms» latviešu literatūras kritikā ir tikai vēsturiska nozīme, bez progresīvas lomas tālākā kritikas attīstībā.

DAŽĀDA SATURA RAKSTI

Bez daiļliteratūras žurnāls «Pagalms» solīja saviem lasītājiem dažādus, ļoti plašu tematiku aptverošus rakstus. Žurnālā tiešām rakstīts par daudz ko, taču vērojams, ka vienas noteiktas tematikas raksti iesposti nevis sistemātiski un mērķtiecīgi, bet gadījuma pēc. Publicētie pamatmateriāli īpašās nodaļās nav grupēti, patiesībā tādas nemaz nepastāv, izņemot sīko materiālu kopoju «Droستalas». Varam runāt tikai par žurnāla literāro daļu un pārējiem rakstiem.

«Pagalmu» dēvēja par literāri zinātnisku žurnālu. Tā saukto zinātnisko rakstu tematika pamatā ir humanitāra virziena, tādēļ žurnāls vairāk vērtējams kā literārs, mazāk kā populārzinātnisks izdevums. Sastopami daži raksti par literatūru, mākslu, valodniecību, tautas izglītību, vēsturi, kā arī dažādu citu tematu apcerējumi. «Pagalmā» 1881. gadā pa vienam rakstam devuši Krišjānis Valdemārs (1825.—1891.) un Fricis Brīvzemnieks (1846.—1907.).

Krišjāņa Valdemāra raksts «Par latviešu grāmatu krātuvēm»¹⁶⁹ ir kā turpinājums vairākām viņa apcerēm, kurās izpaužas rūpes par bibliotēkām. («Grāmatu krātuves latviešu tautai»,¹⁷⁰ «Grāmatu krātuves kā tautas gara modinātājas»,¹⁷¹ «Kur un kā būtu jāietaisa grāmatu krātuves?»¹⁷²)

K. Valdemārs norāda, ka bibliotēkas, kaut arī sākumā visai nelielas apmēros, būtu izveidojamas visur, kur vien iespējams, jo tas nepieciešams tautas garīgai attīstībai un izglītībai. Valdošajās baltvācu aprindās (un

¹⁶⁹ Pagalms, 1881, Nr. 16.

¹⁷⁰ Baltijas Vēstnesis, 1880, Nr. 229.

¹⁷¹ Mājas Viesis, 1880, Nr. 41; Balss, 1880, Nr. 64; Baltijas Zemkopis, 1880, Nr. 42; Liepājas Pastnieks, 1880, Nr. 44.

¹⁷² Baltijas Zemkopis, 1881, Nr. 32.

ne tikai tajās vien) esot cieši iesakņojies uzskats, ka «latvietim kā īstam darba cilvēkam nemaz nederot lasīt avīzes un it īpaši laicīgas grāmatas». K. Valdemārs ar rūgtumu piemetina, ka daudzu apziņā pastāvot doma par lasīšanas derīgumu un vajadzību tikai turīgo kārtu pārstāvjiem, bet ne kalpiem un viņu bērniem, kas taču veidojot trīs ceturtdaļas latviešu tautas. K. Valdemārs aicina atsaucīgi atbalstīt bibliotēku dibināšanu. Viņš aplūko konkrētus jautājumus par šādu bibliotēku darba sākumu, ierosina dibināt «grāmatu krātuves biedrības».

Līdz ar šo rakstu K. Valdemārs no Maskavas piesūtījis žurnālam 10 rubļus, kā savu daļu pasākuma īstenošanai. Viņš lūdz E. Zislaku aicināt «Pagalma» lasītājus piedalīties naudas vākšanā bibliotēkas biedrības izveidošanai, kā arī pašam piedalīties jaunās biedrības organizēšanas darbā.

K. Valdemāra raksta beigās seko E. Zislaka piezīme: «To šai K. Valdemāra rakstā sāktu jo svarīgu lietu es domāju pārrunāt «Pagalma» nākošajos numuros.»¹⁷³

Raksturīgi, ka K. Valdemārs ar savu vēstuli vērsies tieši pie E. Zislaka un nevis pie redaktora J. Lautenbaha vai redakcijas vispār. E. Zislaks tiešām bija pasākuma atbalstītājs. Vēstulē J. Lautenbaham viņš raksta: «Mums vajadzētu šo lietu visumā uzņemt atsaucīgi, un tā aizsteigties priekšā citiem laikrakstiem.»¹⁷⁴ Vēstulē jautāts, kādas ir J. Lautenbaha domas par rakstu un vai viņš negribētu kaut ko šajā sakarībā uzrakstīt. Nav zināms, kāda bijusi J. Lautenbaha atbilde E. Zislakam, bet fakts, ka «Pagalmā» par K. Valdemāra aicinājumu turpmāk nekas nav rakstīts, apliecina J. Lautenbaha neatsaucību. Tādēļ laikam žurnālā sniegtajai piezīmei ir paraksts — «Pagalma» apgādātājs E. Zislaks.

Otra svarīga žurnālā publicēta raksta autors ir Fricis Brīvzemnieks. 1881. gadā vairākos turpinājumos iespiests viņa plašais raksts «Latviešu tautas gara mantas».¹⁷⁵

Pagājušā gadsimta astoņdesmito gadu sākumā F. Brīvzemnieks bija latviešu folkloras vākšanas darba galvenais organizētājs. Viņš daudzkārt publicēja aicinājumus laikrakstos, sarakstījis ar folkloras krājejiem. Dedzīgo aicinājumu mudināti, daudzi iesaistījās folkloras vākšanas darbā. F. Brīvzemnieks deva izšķirīgo triecienu reakcionārajam viedoklim, ka nodarbošanās ar latviešu folkloru esot tikai baltvācu mācītāju lieta. Folkloras materiālu kārtošanu, komentēšanu, kā arī visu folkloristikas darbu viņš ievirzīja idejiski jaunā virzienā, nebalstīdamies uz pseidomitoloģiskajām u. c. reakcionārajām teorijām, ar kurām jo cieši saistīts bija J. Lautenbahs.¹⁷⁶

«Pagalmā» publicētajā rakstā F. Brīvzemnieks pamato un izskaidro latviešu folkloras krāšanas, pētīšanas, sakopošanas un izdošanas darba lielo nozīmi un nepieciešamību, lai paglābtu no aizmirstības un saglabātu nāka-

¹⁷³ Pagalms, 1881, Nr. 16, 172. lpp.

¹⁷⁴ J. Lautenbaha fonds, 58, 3. 1881. gada 10. novembra vēstule (vācu valodā).

¹⁷⁵ Pagalms, 1881, Nr. 20—23.

¹⁷⁶ Latviešu literatūras vēsture. 2. sēj. R., 1963, 509.—515. lpp. (Par F. Brīvzemnieka darbību folkloristikā.)

majām paaudzēm bagāto un vērtīgo mutvārdu daiļrades materiālu. Viņš asi vērsas pret klerikalisma tendencēm un uzsver zinātnes ievērojamo lomu tautas dzīvē un tās attīstībā: «Tie centieni, kas biedrojušies ar zinātnību, mūžam uzvarēs. Te nelīdz pāvestu lāsti un ugunsšārti: priekš tādiem centieniem karo prāts, patiesība, vīra tikums.»¹⁷⁷

F. Brīvzemnieks nosoda kā aplamu apgalvojumu, ka latviešu rakstniecība esot nabaga. Viņš uzskata, ka tikai tad, kad būs sakrāta un zinātniski apstrādāta latviešu folklorā, varēs domāt par īstas rakstniecības vēstures radīšanu un tad par literatūras nabadzību runāt vairs nebūs nekāda pamata.

F. Brīvzemnieks norāda uz folkloras ievērojamo lomu tautas dzīvē. Vairākus gadsimtus, kad tauta vārgusi, cittautu tumšās varas apspiesta, folklorā palīdzējusi saglabāt vitalitāti un garīgos spēkus. «Tas spirdzināja garu,» raksta F. Brīvzemnieks, «un glietoja jūtas tādā laikā, kad to visvairāk vajadzēja, kad viss cits visapkārt tricināja garu, nīcināja jūtas. Tas nedeva mūsu vectēviem izmīst, izklīst un sajukt kā tuksnešu smilksu graudiem dzīves negaisā...»¹⁷⁸ Ar sašutumu F. Brīvzemnieks runā par tiem, kas, savu tautu noniecinādami un noliegdami, visiem spēkiem cenšas tuvojies vācu aprindām un saplūst ar tām, un vērtē tos kā «pavieglus cilvēkus, bez īstas tiklības, stipruma un garīga satura». Liela nozīme te pareizai audzināšanai un izglītošanai, tāpēc latviešu skolām «būtu jāstājas uz cietāku un īstenāku latviešības pamatu», bet vecākiem nav jālepojas ar savu bērnu pārvācošanas rezultātiem. Jaunatnes audzināšanai F. Brīvzemnieks izvirza prasību: «... gādājiet, ka tie izaug par strādīgiem latviešu bērniem, kam gudra galva un tīkla sirds, kas savus vecākus, savu tautu ne mūžam neaizmirst un to parāda krietnos darbos.»¹⁷⁹

Te tautas mīlestība joprojām cieši saistīta ar konsekventu prasību pēc konkrētiem darbiem tās labā, neapmierinoties ar tautiskuma kā skanīgas, bet tukšas frāzes izpratni.

Aplūkotie K. Valdemāra un F. Brīvzemnieka sacerējumi ir vērtīgākie «Pagalmā» publicētie raksti ar kultūrvēsturisku nozīmi.

Vienīgais raksts, kurā aplūkoti literatūras vēstures jautājumi, ir J. Sandera «Par latviešu literatūras pirmo laikmetu»¹⁸⁰ Te latviešu literatūra iedalīta divos laikmetos: «svešnieku rakstniecībā» (1530.—1860.) un «pašu tautiešu rakstniecībā» (no 1860. gada). Viss raksts ir konspektīvs pārskats par pirmo laikmetu un pirmajiem latviešu tautības rakstniekiem šī laikmeta beigās.

Kā tiltu, kas veido pāreju no viena laikmeta uz otru, J. Sanders uzskata E. Dinsbergu, par kuru izsakās ļoti atzinīgi. Rakstā aplūkotas arī U. E. Cimmermaņa un B. Dīriķa literatūras vēstures, daži plašāki raksti par latviešu rakstniecību.

Apcerējuma autors nostājas pret vācu mācītāju un muižnieku sludināto kultūras ieviešanas misiju. J. Sanders augstu vērtē latviešu folkloru, sevišķi tautasdziesmas, atzīdams, ka ar tām var lepoties. Viņš norāda, ka vācu krustnešu iebrukums XIII gadsimtā un septiņsimt gadu ilgais verdzības posts

¹⁷⁷ Pagalms, 1881, Nr. 20, 203. lpp.

¹⁷⁸ Turpat, Nr. 22, 219. lpp.

¹⁷⁹ Turpat.

¹⁸⁰ [Sanders J.] Sumburs. Par latviešu literatūras pirmo laikmetu. — Pagalms, 1882, Nr. 8, 9.

kavējis latviešu kultūras un līdz ar to arī literatūras attīstību. Tomēr apgalvot, ka latviešiem savas rakstniecības nemaz neesot,¹⁸¹ esot pilnīga aplamība: «Ka mums ir gan literatūra, nacionāla jeb tautiska literatūra, tur nav ko šaubīties.»¹⁸²

J. Sanders atzīst, ka trīs ceturtdaļas no visas rakstniecības ir garīga satura darbi. Aicinādams veidot latviešu literatūru, J. Sanders raksta: «Mums nevajag domāt, ka latvieši tāda nieka tautiņa, kura nav tādas darbošanās vērtā, jeb ka latvieši nevarētu klasisku literatūru izcelt.»¹⁸³

Izdevējs žurnāla programmā solīja lasītājiem rakstus arī par teātri, mūziku. Nevaram sacīt, ka solījums nebūtu pildīts. Par šiem tematiem 1882. gadā parādījās pa vienam rakstam.

Drapčes¹⁸⁴ rakstā «Teāteris un luga»¹⁸⁵ skarti daži estētikas, teātra mākslas un dramaturģijas jautājumi. Ideālistiskajiem prātojumiem par mākslu vispār seko teātra un dramaturģijas cildinošs vērtējums un atzinums, ka daudz sekmiņīgāk «var caur teāteri laika vājības un ģeķības graizīt un dziedēt», tieši tādej «dažus dramatiskus sacerējumus jeb lugas gan brīv lasīt, bet tos turpret uz skatuves uzvest iz politiskiem iemesliem no valdības cieši aizliegts».¹⁸⁶

Ošu Jāņa raksts «Par mūzikas izcelšanos»¹⁸⁷ ir vienīgais šāda veida apcerējums par mūzikas jautājumiem žurnālā. Tajā aplūkoti mūzikas rašanās sākumi, tās attīstība un loma cilvēka dzīvē. Autors atstāsta dažādās grāmatās lasīto, pats atzīdams sevi šajos jautājumos tikai par «diletantu» (ar nozīmi: dailes draugs).

«Pagalma» 1881. gada trijos numuros publicēti arī nošu raksti — Jurjānu Andreja dziesmiņa no operetes «Latviešu švīti»,¹⁸⁸ Jāņa Straumes savā laikā populārā dziesmā «Ūdens meita» ar paša komponista tekstu¹⁸⁹ un Oskara Šepska dziesmiņa¹⁹⁰ līdz ar nelielu informāciju par viņa dziesmu krājuma otrās daļas izdošanu.¹⁹¹

¹⁸¹ Te J. Sanders uzstājas pret mācītāja K. Ulmaņa rakstu mēnešrakstā «Baltische Monatsschrift», 1879. g. 2. numurā.

¹⁸² Pagalms, 1882, Nr. 8, 66. lpp.

¹⁸³ Turpat, Nr. 9, 76. lpp.

¹⁸⁴ Par raksta autoru ziņu trūkst. Sis ir vienīgais zināmais viņa raksts periodikā. Domājams, ka autors ir Augusts Drapče, kas astoņdesmitajos gados rakstījis lugas. Viņa lugas «Marts» un «Avizes vainīgas», kas iesniegtas Ā. Alunānam, palikušas neizrādītas. (Baltijas Vēstnesis, 1883, Nr. 197; 1886, Nr. 148.)

¹⁸⁵ Pagalms, 1882, Nr. 1—3.

¹⁸⁶ Turpat, Nr. 2, 16. lpp.

¹⁸⁷ Turpat, Nr. 1, 3, 4.

¹⁸⁸ Pagalms, 1881, Nr. 18.

¹⁸⁹ Turpat, Nr. 14.

¹⁹⁰ Turpat, Nr. 3.

¹⁹¹ Informācija parakstīta ar pseidonīmu J. Kaut arī rādītājā «Latviešu zinātne un literatūra. 1876.—1885.» informācija uzrādīta kā J. Lautenbaha darbs, šāds pseidonīma atšifrējums pagaidām apšaubāms, jo ar J. astoņdesmitajos gados rakstījuši daudzi autori, pie tam arī «Pagalmā», bet drošās ziņas par šī raksta autoru nav atrastas.

Raksta «Par zemnieku bērnu skolas apmeklēšanu pilsātos»¹⁹² autors ir skolotājs Atis Grīnbergs no Rēveles.¹⁹³ Tā kā piesūtītais manuskripts nav atrasts, nav iespējams noskaidrot, kādus labojumus tajā izdarījis redaktors.¹⁹⁴

A. Grīnberga rakstā atsegti smagie apstākļi, kādiem bija pakļauti no ģimenēm atrautie jaunieši, kas mācījās pilsētu skolās. Autors atzīst, ka «tikai retie patāk sevīm sprausto mērķi, turpretim liela cīnītāju daļa boja aiziet».¹⁹⁵ Lai jaunatnes fizisko, intelektuālo un morālo audzināšanu paceltu pieņemamā līmenī, A. Grīnbergs ieteic vecākiem pašiem ar savu iniciatīvu un līdzekļiem sabiedriskā kārtā pilsētās izveidot speciālas pansionātas. Autors sava laika sociālo apstākļu izpratni un dziļāku vērtējumu rakstā nav sniedzis, apmierinoties ar visai utopiskiem priekšlikumiem.

Raksts «Salda dusa J. Cimzes tēvam, Valkas draudzesskolotāju semināra direktoram»¹⁹⁶ iespiests sakarā ar Jāņa Cimzes nāvi 1881. gada 10. oktobrī līdz ar īsām redakcijas sniegtām biogrāfiskām ziņām. Tas uzrakstīts tipiskā tā laika nekrologu garā, parakstīts ar pseidonīmu J. Raksta autors ir draudzes skolotājs E. Jozuus, ko apliecina kāda viņa vēstule J. Lautenbaham.¹⁹⁷ Atbilde publicēta žurnāla vēstulniekā.¹⁹⁸

Valodnieks Kārlis Milēnbahs (1853.—1916.) nelielajā rakstīnā «Latviešu valoda»,¹⁹⁹ kas parakstīts ar pseidonīmu Līģciemnieks,²⁰⁰ norāda, ka nepieciešams kopt un bagātināt latviešu rakstu valodu, un izsaka atzinību, ka žurnāls «Pagalms» paredzējis pārrunāt arī valodniecības jautājumus.

Par latviešu valodniecības jautājumiem bez J. Lautenbaha «Pagalmā» rakstījis arī Georgs Freibergs (ar pseidonīmu Brīvkalniņš I) — «Kur latviešu valodā pēc negācijas «ne» lietājams

¹⁹² Pagalms, 1881, Nr. 17, 18.

¹⁹³ J. Lautenbaha fonds, 39, 4. 1881. gada 17. oktobra vēstulē A. Grīnbergs lūdz savu rakstu žurnālā parakstīt ar pseidonīmu G-n-. Ar šādu līdz šim neatšifrētu pseidonīmu raksts arī publicēts.

¹⁹⁴ Turpat, 1881. gada 23. augusta vēstulē, A. Grīnbergs atļauj redaktoram rakstu īsināt un labot.

¹⁹⁵ Pagalms, 1881, Nr. 17, 176. lpp.

¹⁹⁶ Turpat, Nr. 23.

¹⁹⁷ J. Lautenbaha fonds, 38, 8. 1881. gada 26. oktobra vēstule.

¹⁹⁸ Pagalms, 1881, Nr. 17, 180. lpp.

¹⁹⁹ [Milēnbahs K.] Līģciemnieks. Latviešu valoda. — Pagalms, 1881, Nr. 2.

²⁰⁰ Latviešu periodikā pagājušajā gadsimtā šāds pseidonīms nekur citur nav atrasts. Ar šo pseidonīmu žurnālā «Pagalms» parakstītais ir pirmais K. Milēnbaha iespiestais raksts. K. Milēnbaha dzimtā vieta ir netālu no Kandavas, kādreizējā Līgas ciema apkārtnē, tāpēc saprotama šāda pseidonīma izvēle. Domu, ka raksta autors ir K. Milēnbahs, izteicis L. Adamovičs savā grāmatā «Kārlis Milēnbahs» (R., 1927, 15. lpp.), vēlāk to apgalvojis arī E. Blese (Latviešu konversācijas vārdnīca, 14. sēj., 27 194. sl.).

ģenitīvs vai akuzatīvs».²⁰¹ Tas ir vienīgais raksts žurnālā, kur aplūkots kāds praktisks latviešu valodas jautājums.

Latviešu mitoloģijas jautājumiem žurnālā «Pagalms» ierādīta ievērojama vieta. Bez 1882. gadā 6 žurnāla numuros publicētā plašā J. Lautenbaha lekciju cikla vēl jāatzīmē Siļa raksts «Par dažiem veco latviešu svētkiem»,²⁰² kā arī Minnas Freimanes «Pērkona teika».²⁰³

Minna Freimane, kas pazīstama galvenokārt ar saviem ceļojumu aprakstiem, sarakstījusies ar J. Lautenbahu, bijusi draudzīgās attiecībās ar viņu. Lielā sajūsmā redakcija atsaukusies par viņas pirmo žurnālam «Pagalms» piesūtīto rakstu.²⁰⁴

J. Lautenbaha uzticēšanās un nekritiskais vērtējums M. Freimanes iesūtītajiem autentitātes ziņā apšaubāmajiem materiāliem vērojama arī viņa apcerējumos par mitoloģiju, kas veidoti uz šādu materiālu pamata. «Pagalma» publicētajā lekciju ciklā cildinoši runāts par to, ka «no čaklās tautietes M. Freimanna jaunkundzes piesūtīts lielais pulks latviešu teiku un tautas dziesmu, kas līdz šim nebija it nekur rakstos iespiestas...»²⁰⁵

Ar pseidonīmiem Titāns un Viesulis žurnālā vairākus rakstus devis Kārlis Stālbergs (1837.—1895.). Jau pirmajā numurā sākas viņa plašais raksts (patiesībā tulkojums) «Tautas barība»,²⁰⁶ kura beigās autors paziņo, ka to «mēs kādam pazīstamam dabas pētītājam A. Bernšteinam pakaļ stāstījuši».²⁰⁷ Tūlīt nākamajā numurā seko raksts «Benjamins Franklins»,²⁰⁸ pēc tam dažāda satura apceres, galvenokārt 1881. gada pirmajā pusē, gan par zemnieku kāzām Somijā,²⁰⁹ gan kukaiņu dzīvi,²¹⁰ kā arī sīki rakstiņi nodaļā «Drostatas» — publicēto attēlu skaidrojumi, derīgi padomi, humors. Kārlis Stālbergs veica ne tikai žurnāla tehniskā redaktora pienākumus, bet bija arī viens no rosīgākajiem «Pagalma» līdzstrādniekiem tā sākuma periodā. Kopš 1881. gada vidus žurnālā vairs neparādījās ne viņa literārie sacerējumi, ne citi raksti.

Mācītājs un literāts Kārlis Kundziņš (1850.—1937.) dažādos periodiskos izdevumos rakstījis informācijas, apskatus, populārizātniskus un publicistiskus rakstus, kā arī publicējis tulkotus un lokalizētus stāstiņus. Vienā no «Pagalma» pirmajiem numu-

²⁰¹ Pagalms, 1882, Nr. 14, 15.

²⁰² Turpat, Nr. 21, 22.

²⁰³ Pagalms, 1881, Nr. 8.

²⁰⁴ Turpat, Nr. 7, 80. lpp.

²⁰⁵ Pagalms, 1882, Nr. 1, 7. lpp.

²⁰⁶ Pagalms, 1881, Nr. 1—5, 7.

²⁰⁷ Turpat, Nr. 7, 79. lpp.

²⁰⁸ Turpat, Nr. 2.

²⁰⁹ Turpat, Nr. 5.

²¹⁰ Turpat, Nr. 9.

riem ar pateicību pieminēti viņa atsūtītie materiāli.²¹¹ Tomēr žurnālā bez K. Kundziņa tulkotajiem H. Bičeres-Stovas stāstiņiem «Mazās lapsas» atrodams tikai viens viņa raksts «Ļaužu skaitīšana Smiltenes draudzē»,²¹² kur sniegta sīkas ziņas, kas iegūtas no Baltijas gubernās 1881. gadā rīkotās tautas skaitīšanas datiem par Smiltenes draudzi.

M. Dzērvīte septiņdesmitajos gados publicējis vairākus ceļojuma aprakstus, sevišķi par Sibīriju. Žurnālā «Pagalms» iespiests viņa plašais apraksts «Pa dienvidus Sibīriju»,²¹³ kura ievadā pavēstīts: «1876. gadā es ceļoju līdz ar augsti mācītiem vīriem iz Vāczemes, ar slaveniem zinātniekiem Finšu, Brēmu un grāfu Valdburgu, pa ziemeļ-rīta pusi no Turkestana, druscīn pa Ķīnas valsti un pa Altaja apgabalu. Stāstīšu tautiešiem, ko paša acīm redzējis, ko pats ievērojis.»²¹⁴

Līdzīgs ir arī apraksts «Helsīnforsa un Sveaborga».²¹⁵ Dažāda satura ceļojumu apraksti žurnālā pārstāvēti visumā bagātīgi.

Kristaps Alksnis-Zundulis (1862.—1912.) ievietoja vēsturisku apskatu «Laimes vēlēšana pie šķaudišanās»,²¹⁶ pēc J. Boges tulkoto «Viena ziema Lapijā».²¹⁷

Pusnapietno, pushumoristisko rakstiņu «Lasāmas bibliotēkas»²¹⁸ uzrakstījis Oskars Grosbergs. Vēstulē J. Lautenbaham viņš raksta: «Mans darba lauks ir īpaši humors un satīra. Ja Jums nu patīktu savā laikrakstā kādus humoristiskus stāstus redzēt, tad es Jums vēlāki kādu piesūtīt varētu.»²¹⁹ Ar viņa norādīto un līdz šim neatšifrēto pseidonīmu Oše no Drikses rakstiņš publicēts žurnālā. Redakcijas atsauksme ir pozitīva.²²⁰

Žurnālā sastopami arī vairāki gadījuma rakstura publicējumi par dažādiem jautājumiem.

M. Sīpolnieks rakstījis par zibeni un pārkonu,²²¹ par miegu un sapņiem,²²² kāda ārsta A. B. rakstā pastāstīts par ūdeni cilvēka uzturā un

²¹¹ Pagalms, 1881, Nr. 3.

²¹² Pagalms, 1882, Nr. 19.

²¹³ Pagalms, 1881, Nr. 1, 2, 4, 6, 7.

²¹⁴ Turpat, Nr. 1, 6. lpp.

²¹⁵ Pagalms, 1881, Nr. 7. Paraksts: K. S.

²¹⁶ Turpat, Nr. 20.

²¹⁷ Pagalms, 1882, Nr. 14.

²¹⁸ Pagalms, 1881, Nr. 14.

²¹⁹ J. Lautenbaha fonds, 35, 3.

²²⁰ Pagalms, 1881, Nr. 8.

²²¹ Turpat, Nr. 6, 7.

²²² Turpat, Nr. 10, 11.

higiēnā,²²³ par Zemi un Sauli rakstījis Leimaņu Pēteris,^{224/225} kāds Liepiņš sniedzis prātojumu par cilvēka dzīvi zēnā, jaunekļa, vīra un sirmgalvja gadus, par dzīvības un nāves problēmu,²²⁶ par dzeni un tā derīgumu pastāstījis Andrejs Mertens (Arāju Andrejs),²²⁷ bet žurnāla pēdējā numurā lasām par tunzivju zveju pie Mesīnas,²²⁸ Sīko materiālu nodaļā «Drostaļas» ietverts plašs raksts «Komēti jeb asteszvaigznes, pie šolaiku zinātnes gaismas aplūkti».²²⁹

Lielākā daļa «Pagalmā» publicēto populārzinātnisko rakstu ir diezgan zemā līmenī, tajos daudz pseidozinātnes un vientiesības.

Žurnālā sakopoti pēc satura visdažādākie raksti, kādi vien redakcijā ienākuši. Visai bagāts iesūtīto materiālu klāsts nebija, un redakcijas darbiniekiem lielas materiālu izvēles un līdz ar to mērķtiecīgas žurnāla tematikas veidošanas iespējas nevarēja būt. Jau otrajā gadā vairākas vēstules, kas no redakcijas sūtītas J. Lautenbaham uz Tērbatu, apstiprina, ka redakcijai arvien vairāk trūkst iespēšanai vajadzīgo materiālu.

«Pagalms» radās kā komerciāls pasākums. Iepriekš izstrādātā programma vienlaicīgi bija arī jaunā izdevuma reklāma, kas solīja saviem lasītājiem vairāk, nekā patiesībā spēja sniegt. Žurnālam nebija sava noteikta autoru kolektīva. Sādu izdevuma eksistencei nepieciešamu bāzi vajadzēja organizēt, bet žurnāla vispārējā tendence un vadības virziens to kavēja. J. Lautenbaha mēģinājumi piesaistīt «Pagalmam» Tērbatas universitātes studentus bija nenožīmīgi.

Tomēr arī tā dažādās tematikas rakstu kopums «Pagalmā» ir krietni nozīmīgāks nekā žurnāla literārā daļa. Šie raksti rosināja interesi par dažādām kultūras dzīves jomām.

SIKIE MATERIĀLI NODAĻĀ «DROSTAĻAS»

Katrā žurnāla «Pagalms» numurā pēdējā lappusē atrodama nodaļa «Drostaļas», kurā ietverti dažāda satura un parasti neliela apjoma rakstiņi. Tie ir gan ilustrāciju izskaidrojumi vai komentāri par tām, dažādi derīgi padomi, humors, uzdevumi, gan arī citi sīki raksti un vienkāršas informācijas, bet nodaļu

²²³ Pagalms, 1881, Nr. 15.

^{224/225} Pagalms, 1882, Nr. 5, 6.

²²⁶ Turpat, Nr. 13.

²²⁷ Pagalms, 1881, Nr. 10. Arī: Mājas Viesis, 1881, Nr. 29.

²²⁸ Pagalms, 1882, Nr. 26. Paraksts: J.

²²⁹ Pagalms, 1881, Nr. 14. Paraksts: J. K.

parasti noslēdz atbildes uz vēstulēm — «Ceļa soma». 1881. gada pirmajam numuram šos sīkos materiālus rakstījis galvenokārt Kārlis Stālbergs. Nav zināms, cik ilga bijusi viņa darbība šīs nodaļas veidošanā, jo liela daļa materiālu ir anonīmi.²³⁰ 1881. gada vidū parādās dažādi rakstiņi ar pseidonīmu J. A., bet vēlāk ar pilnu parakstu «J. Abolingu». Ar šī žurnāla līdzstrādnieka rakstiem sastopamies līdz pēdējam žurnāla numuram, viņš uzrakstījis lielāko tiesu «Drostaļās» apkopoto materiālu. Dažus rakstus šai nodaļai rakstījis arī J. Lautenbahs un citi autori, bet liela daļa iespiesti anonīmi. Pilnīgu ainu par visiem žurnāla līdzstrādniekiem vismaz pagaidām nav iespējams iegūt.

Derīgi padomi par dažādiem jautājumiem, visvairāk skarot lauku dzīves vajadzības, publicēti žurnālā sistemātiski tikai līdz 1881. gada 9. numuram, pēc tam tie parādās reti, divu gadu laikā pavisam 21 numurā.

Humoristiski dialogi, anekdotes, dažādu jocīgu atgadījumu atstāstījumi (parasti no citu tautu dzīves) sakopoti zem virsraksta «Joki». Sākumā šādi materiāli publicēti sistemātiski, bet gada beigās apstājas un 1882. gadā parādās caurmērā tikai katrā otrajā numurā. Sabiedrisku aktualitāti vai progresīvas tendences šeit velti meklēt, šo sacerējumu mērķis ir tikai lasītāju pasmīdināšana vai izbrīnas radīšana, pie tam arī asprātības tajos tikpat kā nav. Ir arī daži garāki humoristiska satura prozas darbiņi,²³¹ īsi stāstījumi par jocīgiem notikumiem citās zemēs. Žurnālā, kaut tikai vienu reizi, sastopam arī Brenci un Zvinguli,²³² bet personas varētu nosaukt jebkurā vārdā, nekā būtiska vai šiem kādreiz tik populāriem personāžiem raksturīga šajā īsajā dialogā nav. Ar virsrakstu «Prātvēdera gudrības» pasniegti daži sofiismi.²³³

Dažos numuros publicēti atjautības uzdevumi, joku un bilžu miklas, matemātiskas asprātības, šarādes. Pirmajā numurā zem virsraksta «Mūsu jaunlietājumiem» sniegta labirinta mikla un pirmajam atrisinātajam par balvu piesolīta J. Lautenbaha grāmata «Zalkša līgava». Nākamajā numurā redakcija paziņo, ka pirmā atrisinājumu piesūtījusi kāda Eda Siliņa, kas saņems balvu, un pavisam saņemtas 400 lasītāju vēstules.²³⁴

Visai apšaubāms ir uzrādīto vēstuļu skaits. J. Lautenbaha fondā atrasta tikai viena.²³⁵

Otrajā numurā iespiests kāds ģeometrisks uzdevums ar speciālu piebildi, ka tā risināšanā var piedalīties tikai žurnāla abonenti. Arī par šī uzdevuma pirmo pareizo atrisinājumu izsolīta

²³⁰ 1881. gada 1. numurā tie parakstīti ar V (Viesulis), 4. numurā ar T (Titāns). Pārējos numuros (līdz 17.) šie raksti ir bez paraksta. Iespējams, ka līdz 1881. gada rudenim K. Stālbergs ir autors arī citiem rakstiem.

²³¹ Pagalms, 1881, Nr. 2 («Zaķu medības Lundbekā»).

²³² Turpat, Nr. 15.

²³³ Turpat, Nr. 6. Tos redaktoram piesūtījis G. Freibergs (J. Lautenbaha fonds, 30, 6).

²³⁴ Turpat, Nr. 2, 20. lpp.

²³⁵ J. Lautenbaha fonds, 31, 6. Matīsa Gēliņa vēstule.

balva (dziesmu svētku piemiņas bilde), bet turpmāk tas vairs nav darīts. Vēl publicēta kāda joku mīkla, bilžu mīkla (rēbuss), pēc ilgāka pārtraukuma kāda šarāde, matemātisks asprātīgs uzdevums, bet 1882. gadā tikai 6 numuros iespiesti matemātiski atjautības uzdevumi.

Viens no uzdevumu piesūtītājiem bijis Pēteris Leimanis no Vikstes skolas, par ko liecina vēstule J. Lautenbaham²³⁶ un redakcijas atbilde.²³⁷ Sakarā ar kādu matemātisku asprātības uzdevumu piesūtīts plašs matemātisks aprēķins, kurā pierādītas uzdevumā apzināti pieļautās kļūdas,²³⁸ tam seko arī atbilde.²³⁹

Zināma lasītāju atsaucība par šādiem materiāliem ir bijusi. Kāds lasītājs J. Lautenbaham jautā, «kamdēļ netiek cien. «Pagalma» lasītājiem vairāk bilžu miklas sniegtas, vai nebūtu nekādas iesūtītas tikušas? Ja tas tā būtu, tad apsolos Jums uz priekšu dažas piesūtīt».²⁴⁰ Pastāvot tādai lasītāju atsaucībai, par kādu min arī žurnāla redakcija, uzdevumu publicēšana tomēr pārtraukta.

Nodaļā «Drostalas» atrodami arī daži rakstiņi par literatūru. Viņā no tiem sniegta isa informācija par Rumānijas karalieni, kas bija pazīstama kā rakstniece ar pseidonīmu Karmen Silva, izteikts cildinošs vērtējums par viņu.²⁴¹ Jau pirms tam žurnālā «Pagalms» publicēti vairāki šīs Karmen Silvas aforismi un izteikti diezgan primitīvi spriedelējumi par sievietēm kā rakstniecības darbiniecēm.²⁴² Te pieminētas arī latviešu sievietes rakstniecībā — Marija Naumane un Minna Freimane. Gadsimta beigās latviešu valodā (kopš 1889. gada) parādījušies vairāki Karmen Silvas stāstiņi, daļa no tiem «Dienas Lapā», viņas aforismi vēlāk publicēti arī žurnālā «Austrums» un laikrakstā «Baltijas Vēstnesis».

Citā nelielā rakstiņā atstāstīts kādas amerikāņu rakstnieka J. Millera lugas saturs.²⁴³ Visi šie rakstiņi par literatūru parakstīti ar pseidonīmu J. Apstiprinājumi, ka to autors bijis J. Lautenbahs, nav atrasti, jo viņš pat sīkas informācijas nodaļā «Drostalas» parakstījis ar pilnu pseidonīmu Jūsmiņš.

«Pagalmā» publicēts Valmieras kurlmēmo skolas priekšnieka V. Švēdes uzaicinājums piesūtīt viņam Jāņa Ruģēna (1817.—

²³⁶ J. Lautenbaha fonds, 45, 10. 1881. gada 25. februāra vēstule.

²³⁷ Pagalms, 1881, Nr. 4, 44. lpp.

²³⁸ J. Lautenbaha fonds, 56, 5. J. Rozēna vēstule.

²³⁹ Pagalms, 1881, Nr. 14, 152. lpp.

²⁴⁰ J. Lautenbaha fonds, 61, 9. J. Šneidera 1882. gada 9. novembra vēstule.

²⁴¹ Pagalms, 1882, Nr. 20.

²⁴² Turpat, Nr. 10.

²⁴³ Turpat, Nr. 20.

1876.) rokrakstus, lai paglābtu tos no aizmirstības.²⁴⁴ V. Švēde sācis vākt J. Ruģēna iespiestos un neiespiestos darbus, lai sagatavotu rakstu krājumu, bet viņa nodoms palika nerealizēts.

Nodaļa «Drostalas» visumā veidota nekonsekventi, jo daži tajā ietvertie raksti ir diezgan plaši (tie aplūkoti iepriekš), bet vairāki raksti ārpus šīs nodaļas pēc apjoma un satura pilnīgi tai atbilst. Ja 1881. gadā «Drostalas» dažkārt aizņem vairāk par lappusi, tad 1882. gadā nodaļa kļūst arvien niecīgāka. Šeit sako-
potie materiāli iespiesti petīta burtiem. «Drostalās» publicētie raksti par ilustrācijām šajā apcerējumā aplūkoti tālāk.

Vairākiem «Pagalma» numuriem pievienotas atsevišķas, kopējā paginācijā neietilpstošas lapas (uz zemākas kvalitātes papīra) ar kolumnas titulu ««Pagalma» sludinājumi». Tajās parastie laikrakstu sludinājumi, dažās arī materiāli, kas pēc satura līdzīgi «Drostalās» ietvertajiem.²⁴⁵

Vēstulnieks «Ceļa soma», kurā lasāmas atbildes uz redakcijā saņemto korespondenci, publicēts regulāri 1881. gada pirmajā pusē, bet kopš 18. numura vairs neparādās. Tas atsākas no jauna 1882. gadā, tomēr ne vairs katrā numurā, un gada vidū izbeidzas pavisam.

1881. gada sākumā te atbildes uz lūgumiem piesūtīt žurnālu, pateicības par apsveikumiem un novēlējumiem, atbildes uz jautājumiem par žurnāla abonēšanu, dažādi paskaidrojumi lasītājiem. 1881. gada 2. numurā ievietotā redakcijas ziņa: «Mūsu lasītājiem» šķiet krietni pārspīlēta: «Bez tam mums no 1. num. iznākšanas līdz šim laikam piesūtīja kādu pāri tūkstošu vēstuļu ar daudz un dažādām jautāšanām, kuras visas šim brīdim nespējam atbildēt.»²⁴⁶ Nav ticams, ka divu nedēļu laikā redakcija saņēmusi tādu daudzumu vēstuļu.

Vairums «Ceļa somā» publicēto atbilžu rakstītas sakarā ar žurnālam iesūtītajiem materiāliem, pie tam dažas no tām, sevišķi par piesūtītajiem dzejoļiem, diezgan plašas. Daudzām atbildēm atšifrēt adresātus bija iespējams pēc vēstulēm, kas saglabājušās J. Lautenbaha fondā Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Fundamentālās bibliotēkas rokrakstu un reto grāmatu sektorā J. Misiņa nodaļā.

Atzīmējama lasītāju interese par valodas jautājumiem. Jau otrajā numurā redakcija atvainojas atbildē kādam skolotājam no Valkas, atzīstot, ka pirmajā numurā patiesi esot daudz iespiedkļūdu.²⁴⁷

²⁴⁴ Pagalms, 1882, Nr. 11, 92. lpp.

²⁴⁵ Ziņojums par E. Zislaka spiestuves pārcelšanos citā vietā (Pagalms, 1881, Nr. 10), vesela lappuse par Aleksandra II nāvi pēc atentāta (Pagalms, 1881, Nr. 5) un dažādu citu notikumu atstāstījumi.

²⁴⁶ Pagalms, 1881, Nr. 2, 20. lpp.

²⁴⁷ Turpat.

Kāds lasītājs J. Turlavs 1882. gadā vēstulē J. Lautenbaham lūdzis žurnālā publicēt plašāku rakstu par jauno latvisko ortogrāfiju un tās likumiem.²⁴⁸ Lūgums nav izpildīts, atbildē lasām: «Par jauno ortogrāfiju Jūs atradisat ziņas Rakstu krājumā, ko izdevusi Rīg. L. biedr. zinātnības komisija 1876. gadā.»²⁴⁹ Lasītājam no Gulbenes, kas iebildis par kādu valodas formu J. Lautenbaha dzejoli «Pavasār»,²⁵⁰ atbildēts visai asi: «Par stilistiku, kas skolā jāmacās, mēs Jums šē diemžēl nevaram mācību dot.»²⁵¹

Raksturīgi, ka žurnāla rakstu valodai daudzi lasītāji pievērsuši sevišķu uzmanību, gan izteikuši kritiskas piezīmes, visumā tomēr atzinīgi to novērtējuši.

Skolotājs J. Grīnbergs J. Lautenbaham 1881. gadā rakstīja: «Mūsu rakstības tīrumā jau daudz tādu nezāļu saaugušas, kas tik var tapt iznīcinātas un izrautas caur krietniem nenokusdamiem darbiniekiem. Ar lielu prieku tad arī apsvēicinām «Pagalmu» kā jaunu sirdīgu ravētāju rakstības tīrumā.»²⁵² J. Grīnbergs savā vēstulē uzrādījis arī «Pagalmā» sastopamas nepieņemamas rakstu valodas formas. Atbildē šai vēstulei publicēta, tur J. Lautenbahs paskaidro dažus žurnālā ieviestos rakstības principus: «... turamies pēc tā likuma: visur tur dubultniekus nerakstīt, kur, tos izrunājot, nemaz jeb arī visai stipri nedzird. ... tā kā «h» nepareizi tiklab stieptos kā grūztos vokāļus apzīmē, tad mūsu cenšanās ir viņu pavisam atņemt.»²⁵³

Pirmo literāro žurnālu rakstu valodas izpēte dotu iespēju raksturot atsevišķo izdevumu valodas īpatnības, parādīt tās jaunās rakstības normas, kas noderējušas par latviešu literārās valodas turpmākās attīstības pamatu. Arī «Pagalms» devis savu ieguldījumu rakstu valodas izveidē astoņdesmito gadu sākumā.

Daudzi tā laika latviešu inteliģences pārstāvji uzskatīja daļību laikraksta vai žurnāla veidošanā par pienākumu, par sava veida kalpošanu tautai. Tā daļēji izskaidrojama tā atsaucība, kas nodrošināja «Pagalma» eksistenci, kaut arī tikai dažus gadus.

Skolotājs R. Libeks no Stāmerienes jau 1880. gada decembrī nosūtījis E. Zīslakam četrus garus dzejoļus (žurnālā nav publicēti, kopā ar vēstuli saglabājušies J. Lautenbaha fondā) un savā pavadvēstulē raksta: «Bet atskārdams, ka nevis caur to vien var tautai ko labu padarīt, ka gādā par šādu lapu izplatīšanu, bet arī caur to, ka no visas sirds līdzī strādā pie pašiem rakstu darbiem — arī es šoreiz lapas veicināšanas dēļ it īpaši šās lapas nolūkā sacerējis šās piesūtītās dzejiņas.»²⁵⁴

²⁴⁸ J. Lautenbaha fonds, 69, 18. 1882. gada 5. marta vēstule.

²⁴⁹ Pagalms, 1882, Nr. 16, 132. lpp.

²⁵⁰ J. Lautenbaha fonds, 45, 9. Leijata 1881. gada 7. februāra vēstule.

²⁵¹ Pagalms, 1881, Nr. 7, 80. lpp.

²⁵² J. Lautenbaha fonds, 34, 6. 1881. gada 19. februāra vēstule.

²⁵³ Pagalms, 1881, Nr. 7, 80. lpp.

²⁵⁴ J. Lautenbaha fonds, 78, 2. 1880. gada 30. decembra vēstule.

Minētajā J. Lautenbaha fondā kopā ar vēstulēm, kuras redaktors saņēmis Tērbatā, atrodas arī vairāki dzejoļi, kas atzīti par nederīgiem publicēšanai un žurnālā nav parādījušies.²⁵⁵ Tajos daudz nemākulības, skolnieciskuma, diletantisma. To autoriem laikam arī veltīti skarbie vārdi vēstulniekā:

«Sinī šajā laikā, kamēr «Pagalms» izcēlies, it jau liels pulks dziesmu ārā pie viņa durvīm atskanējis. No tām nevaram visas «Pagalmā» iekšā laist. Daudz starp viņām čum un mudž no dažādu šķiru kļūdām: valoda, forma, pantmērs — slikti; domas — neskaidras, niecīgas; jūsmas — neveselas, iedomātas. Tad nav ne oriģinālu, dziesmas ir daudzkārt reizu reizēm atgremoti tulkojumi un par oriģināliem iesūtīti .. «Pagalms», kuram jādzīras sniegt to, kam pastāvīgs svars, kas mūsu jauniņajai literatūrai nav par kaunu, nedrīkst vis skolēnu mēģinājumus savās telpās uzņemt. Jau sen esam ilgojušies, lietu prazdami, ar kritisko nazi visu sagriezt un nogriezt, kas plāns, nevesels, nepatīkams. Pa ilgu jau ļauts, ka ķentauri, neprāšas pa mūsu literatūru grasās un grozās, nedz saprazdami, nedz sajuzdami, kas patiesi daiļš, skaists, augsts, patiess. Pie mums tādi lieki meistari atradīs maz žēlastības.»²⁵⁶

Pārmest J. Lautenbaham stingrību iespēšanai paredzēto materiālu atlasē būtu aplami, bet nepieņemams ir viņa augstprātīgais tonis, kas izskan arī vairākās atbildēs, piemēram: «Ka kāds dzejols no Jums reiz kādā avīzē uzņemts, tad ar to nav vis vēl teikts, ka tie, ko mums Jūs sūtījuši, arī «Pagalmā» vietu atrastu. «Pagalamam» ir literāriski un zinātniski cētiņi.»²⁵⁷

Reti J. Lautenbahs devis nopietnāku vērtējumu vai padomu, bet, ja arī to darījis, tad nav aizmirsts atgādinājums, ka neviens, kam nav iedzimta talanta, nevar iemācīties dzeju sacerēt. Zīmīgs ir viņa paustais uzskats par dzeju tapšanu, kas lasāms kādā uz Pēterburgu adresētā atbildē: «Fantāzija ir iekš mums tā spēja, kuru apcere un jūsma abas reizā iztaisa, jo fantāzija ir iekšķīgas aperces spēja, ir apererīga jūsma. Tā ir dzejai nepieciešama. Dzejai jāvar aperces ārīgo pasauli ar jūsmu un domu neskatāmo (neredzamo) pasauli vienā bildē savienot; tad tik caur to viņa spēj pilnīgā un vispusīgā vizē no dailes nojēguma pagērēto vienību starp ideju un parādīšanos panākt.»²⁵⁸

²⁵⁵ J. Lautenbaha fonds, 20 (Amles), 24 (Blumbahu Bērtulis), 39 (J. Karps-Jūrnieks un Jānis Kāpostiņš), 45 (Leimaņu Bernhards), 48 (J. Meldriņš), 49 (K. Mežaks), 51 (Kristaps Osis), 59 (Straupmaņu Dāvis), 70 (Vasilu Jānis), 78 (R. Libeks un K. Āboliņš).

²⁵⁶ Pagalms, 1881, Nr. 3, 32. lpp.

²⁵⁷ Turpat, Nr. 10, 112. lpp.

²⁵⁸ Turpat.

Atbildē Leimaņu Bernhardam, kura darbi arī publicēti žurnālā, J. Lautenbahs raksta, ka katram pašam savas spējas un varēšana rakstniecībā jāprot novērtēt, pie tam rakstniekam jābūt daudz piedzīvojušam un katrā ziņā nepieciešamas «gara dāvanas». Aicinādams censties un nepagurt, redaktors dod autoram gandrīz vai vienīgo «Pagalmā» sastopamo konkrēto padomu: «Liekat svaru arīdzan uz labu, dabisku fabulu, ko apstrādājat.»²⁵⁹

Tādas atbildes kā «drīzi lasīsat» vai «varam uz Jūsu izdevušos dzejoli laimes vēlēt», iespējams, daļēji sadomātas, lai lasītājiem un līdzstrādniekiem radītu ilūziju, ka žurnāla redakcija saņem daudz publicēšanai derīgu materiālu.

Zīmīga ir atbilde kādam autoram:

«Tencinām, ka atkal no tāluma mūs apmeklejuši! Bet Jūsu laipnajam sūtījumam būs šoreiz jāpaliek atpakaļ. Domājam, ka neder to lietu ar tik tumšām acīm uzskatīt. Mazākais tā dziļāki izmeklējama, pie kam morālstatistika ņemama palīgā. Cik mums šī zinātne pazīstama — un mēs esam to dzirdējuši priekšā ceļam no autoritātēm, kas smēlušī savas ziņas no visjaunākajiem avotiem, — tad tā zināmās tiklības būšanas pie mums nemaz tik tumšas nerāda. Pāris un reti piemēri pie šīs lietas maz līdz. Mazākais tā lieta vēl dziļāki pārdomājama, apsverama un tas darāms ir tad sine ira et studio.»²⁶⁰

Ar redakcijas atbildi autors nav samierinājies, jo drīz seko jauna atbilde:

«Uz Jūsu pārsteigto vēstuli nezinām nekā līgā atbildēt kā tik to, ka, ja redakcija no kāda šo jeb to rakstu uzņem un citu atkal nē, tad rakstniekam tas jāpanes kā cilvēkam labs vai slikts laiks. Tak vienmēr jācer uz saules gaisu un nav tūlī jānoskumst un jāizsamist. Dzīvojat tagad ar dievu, raudzīdami patstāvību un brīvību aplūkot pie labākas gaismas. Ir redaktors vienmēr nevar darīt, kā grib. Pasaulē it viss cits no cita atkarās. Ar to vāga prast būt ar mieru, bet arī savu vārdu turēt.»²⁶¹

Iesūtītais materiāls nav atrasts. Tikai no šīm atbildēm varam secināt par raksta tematiku un arī par iemesliem, kālab tas noraidīts. Kaut arī nav zināms ne tā autors, ne arī saturs, žurnālā publicētās atbildes nepārprotami liecina par «Pagalma» vispārējo līniju un redaktora piesardzību. Materiāli, kuros aplūkotas tā laika dzīves negatīvās puses, žurnālā parādīties nevarēja. Pirmais latviešu literārais žurnāls izvairījās no tautas brīvības un sabiedriskās cīņas jautājumu iztirzāšanas.

²⁵⁹ Pagalms, 1882, Nr. 15, 124. lpp.

²⁶⁰ Turpat, Nr. 2, 20. lpp.

²⁶¹ Turpat, Nr. 15, 124. lpp.

«Pagalms» bija pirmais latviešu ilustrētais žurnāls. Astoņdesmitajos gados attēliem lietoja ļoti dārgo ksilogrāfiju, un tikai deviņdesmitajos gados to sāka nomainīt cinkogrāfijas tehnika. Ilustrācijas varēja atmaksāties tikai tad, ja žurnāls iznāktu krietni lielā metienā.

E. Zislakam daudz rūpju sagādāja tieši «Pagalma» ilustrācijas. Kaut arī tās nebija oriģinālas, bet iespiestas ar jau izmantotām klišejām, kas iegūtas no vācu, reizēm krievu ilustrēto žurnālu izdevējiem, attēli maksāja dārgi. Tomēr E. Zislaks turpināja iesāktu darbu līdz galam un visus numurus no pirmā līdz pēdējam izdeva ilustrētus. Ilustrāciju skaits atsevišķos numuros vēlāk samazinājās. Ja 1881. gadā žurnālā bija 38 ilustrācijas, bez tam vēl 22 silueta zīmējumi, tad 1882. gadā tikai 31 ilustrācija, parasti katrā numurā viena, kas aizpildīja visu lappusi.

Attēli nebija saistīti ar attiecīgajā numurā publicētiem rakstiem. Kā vienīgo izņēmumu var minēt 7 ilustrācijas par kirgīzu dzīvi M. Dzērvītes rakstam «Pa dienvidu Sibīriju».²⁶² Tām katrā numurā pievienots paskaidrojums, ka šo zīmējumu autors ir krievu mākslinieks Karazins²⁶³ un ka šie zīmējumi gatavoti speciāli «Pagalmam».

Tā kā pārējām ilustrācijām bija patstāvīga loma, tām nodaļā «Droستالاس» parasti dots skaidrojošs raksts, dažkārt visai plašs. Šie skaidrojumi kopā ar attiecīgajām ilustrācijām sniedza žurnāla lasītājiem zināšanas dažādās nozarēs.

Liels skaits attēlu iepazīstina ar citu tautu pārstāvjiem, viņu dzīvi, īpatnībām,²⁶⁴ lasītāji ar šo ilustrāciju palīdzību iepazīst arī svešas zemes, pilsētas un dabu.²⁶⁵

Līdz ar attiecīgiem aprakstiem žurnālā publicēti Benjamina Franklina²⁶⁶ un ģenerāļa M. Skobejeva²⁶⁷ portreti, grupas portrets «Katrīna II Ermitāžā»,²⁶⁸ kur redzams arī franču rakstnieks un filozofs Denī Didro. Ar Maskavu iepazīstina attēls «Kremlis Maskavā»²⁶⁹ un attiecīgā rakstā sniegtās lakoniskās ziņas, kā arī «Romanovu ģentes vecā pils Maskavā».²⁷⁰

²⁶² Pagalms, 1881, Nr. 4, 6, 7.

²⁶³ Nikolajs Karazins (1842.—1908.), krievu rakstnieks un mākslinieks.

²⁶⁴ Pagalms, 1881, Nr. 2, 4—7, 12, 13, 16; 1882, Nr. 1, 5, 10, 11, 13, 21.

²⁶⁵ Pagalms, 1881, Nr. 1, 3, 19, 22, 24; 1882, Nr. 6, 7, 19, 20, 26.

²⁶⁶ Pagalms, 1881, Nr. 2.

²⁶⁷ Pagalms, 1882, Nr. 17.

²⁶⁸ Turpat, Nr. 22.

²⁶⁹ Turpat, Nr. 17.

²⁷⁰ Turpat, Nr. 14.

Kaut arī žurnāla izdevējs solīja lasītājiem informācijas par jauniem atklājumiem un izgudrojumiem, «Pagalmā» šādi temāti nav aplūkoti. Vienīgais izņēmums ir attēls «Garaiņu droška» līdz ar tekstu, kurā pastāstīts par kādu automobiļa priekštecī ar tvaika dzinēju, kas izmēģināts Francijā 1879. gadā.²⁷¹

Paskaidrojumu par attēlu «Tirgošanās kuģa pārnākšana mājās» J. Ābolings nobeidz visai neparasti: «Cienītājiem lasītājiem šo jūrmaļas bildi pasniegdami, mēs arī vēlamies, lai lasītājs no savas puses tiem vīriem, kas latviešiem turību un labklāšanu no jūras šaubīgajiem vilņiem grib pagādāt, palīdz un īpaši jaundibinātai «Austras biedrībai» palīgu sniedz, ka tā visiem par labu pieņemas un paliek spēcīga, sevišķi ar to, ka jaunekļus, kuriem skaidrais, dedzīgais prāts dzenas svešumā, uz jūras skolām un uz jūru noraida.»²⁷² Tādējādi «Pagalms» centās propagandēt pēc Krišjāņa Valdemāra ierosinājuma 1882. gadā nodibināto kuģniecības akciju sabiedrību «Austra» un viņa latviešu jūrniecības attīstības idejas vispār.

Otra «Pagalmā» publicēto ilustrāciju grupa (apmēram puse) ir mākslas darbu attēli.

Var minēt vācu mākslinieka Vilhelma Kaulbaha (1805.—1874.) 3 ilustrācijas V. Gētes darbam «Lapsa Kūmiņš».²⁷³ Vācu mākslinieka Jāzepa Ehtelera (dz. 1853.) skulptūras «Peirita ciniņš ar panteri»²⁷⁴ skaidrojumā pārstāta grieķu teika par Zeva dēlu Peiritu, kas palīdzēja Tezejam iegūt skaisto Helēnu, sniegtas arī īsas ziņas par mākslinieku un pat darba kritizējošs vērtējums («Pagalmā» vienīgais): «Iekšķīgas pārliecināšanas vizē, pilnajā izdomājuma skaistumā mums šē izrādās nesaiešana starp patstāvīgu vīrisku spēku un smalku sievietību.»²⁷⁵ Līdz ar paskaidrojumu un biogrāfiskām ziņām atrodama ungāru mākslinieka Minhenes akadēmijas profesora Vāgnera gleznas «Slepena aizvešana» reprodukcija,²⁷⁶ kurā attēlots kāds Ungārijas vēstures XI gadsimta notikums.

Taču lielais vairums ir zema līmeņa darbu reproducējumi. Vairākkārt atkārtojas Riharda Millera paraksts, lielākajai daļai darbu autori nav noskaidrojami. Ir nedaudz portretu,²⁷⁷ bet vairums — žanra darbu.

Attēlu skaidrojumi reizēm lokalizē tā saturu. Piemēram, kādai salkanai ilustrācijai ar nepārprotami notēlotu vācu kungu kārtas pārstāvi dots paskaidrojums dzejā, ko ar nosaukumu «Vītols un Maija» pēc attēla uz pasūtījumu sarīmējis J. Lautenbahs.²⁷⁸ Tāpat tipiski vāciskajam R. Millera zīmējumam pielikts paraksts «Tautietis un līgaviņa» un nodaļā «Drostalas» to pa-

²⁷¹ Pagalms, 1881, Nr. 3.

²⁷² Pagalms, 1882, Nr. 15, 124. lpp.

²⁷³ Pagalms, 1881, Nr. 10. 1879. gadā E. Zislaks izdeva šo darbu (E. Dinsberga tulkojums) atsevišķā grāmatā ar 60 V. Kaulbaha zīmējumiem.

²⁷⁴ Pagalms, 1882, Nr. 4.

²⁷⁵ Turpat, Nr. 4, 36. lpp.

²⁷⁶ Turpat, Nr. 13.

²⁷⁷ Pagalms, 1881, Nr. 13, 14, 16, 18; 1882, Nr. 12, 24.

²⁷⁸ Pagalms, 1881, Nr. 5.

skaidro trīs sentimentāli J. Lautenbaha panti.²⁷⁹ Reizēm attēlu skaidrojumi visai brīvi, pat krietni gari safantazējumi.²⁸⁰

Vairākos žurnāla 1881. gada numuros iespiesti arī siluetu zīmējumi (9 numuros 22 zīmējumi). Tiem atbilstošus dzejoļus rakstījis K. Stālbergs²⁸¹ un J. Lautenbahs-Jūsmiņš,²⁸² daži zīmējumi sniegti bez teksta. Lielākā daļa šo siluetu zīmējumu publicēti sērijā «Kurpnieka zēna prieki un bēdas», vēlāk tiem pievienots pantos izteikts teksts bez autora paraksta.²⁸³ Iespējams, ka arī tie ir J. Lautenbaha sacerēti, jo vēstulē K. Baronam 1900. gadā viņš rakstījis, ka šādus dzejoļus pēc dotām ilustrācijām viņam nācies žurnāla «Pagalms» vajadzībām sacerēt vairākkārt. 1882. gadā šādi silueta zīmējumi žurnāla «Pagalms» vairs neparādījās.

1882. gadā skaidrojumi kļūst lietišķāki. «Sis ir Vāgnera oriģinālzīmējums. Jo labais Vāgnera zīmējums parāda mums skatu no meža dzīves.»²⁸⁴ Dažām ilustrācijām atrodam pat norādījumus par darba tehniku, piemēram, attēlam «Zirgu gans» — «bilde, kas pēc J. Brandta ūdens krāsām māletas bildes kokā izgriezta.»²⁸⁵ Vienīgai kāda krievu mākslinieka darba ilustrācijai kā paskaidrojums pievienots J. Lautenbaha atdeļotais N. Nekrasova dzejolis «Dārznieks».²⁸⁶

Lielais vairums attēlu ir tipiski vāciski, ko uztvēruši arī žurnāla lasītāji.

Raksturīga kāda vēstule ar parakstu «Vairāki pagasta skrīveri», ko 1882. gadā saņēmis J. Lautenbahs. Tajā ļoti asā formā izteikts protests pret šādām bildēm: «Daudz pateicības izsakām par to jauko bildējumu, kas atrodas iekš «Pagalma» Nr. 18. Tas bildējums pilnīgi norāda, ka «Pagalma» redaktors ir vācu kārtai piekritējs, kā rādās, Jums ir tas mīļākais latviešu tautu nerrot jeb izjokot vāciešiem par patikšanu. Jo latviešu tautā ir vairāk kalpotāju nekā kungu. «Pagalms», pēc manām domām, drīz būs līdzīgs «Latviešu Avīzei», kas ar labprāt joko latviešu tautu. «Latviešu Avīzes», esmu dzirdējis, dabonot par to ipašu pensiju no riteršaftes. Nezinu, kāda nolūka dēļ «Pagalms» to dara, laikam gan tamdēļ, ka bija gulējis vairāk kā mēnesi un atmodies un apdomājis, ka bez riteršaftes palīdzības būs jāiet uz mūžīgu dusēšanu. Ja «Pagalma» centieni ir latviešu tautu jokat ar nobildējumiem, tad vēlām mēs ar «Pagalmam» no savu pusi saldu iemīgšanu uz

²⁷⁹ Pagalms, 1882, Nr. 2.

²⁸⁰ Pagalms, 1881, Nr. 1, 21. Pret šādiem safantazējumiem iebilst arī kāds lasītājs vēstulē J. Lautenbaham (J. Lautenbaha fonds, 39, 16).

²⁸¹ Pagalms, 1881, Nr. 2, 7.

²⁸² Turpat, Nr. 3.

²⁸³ Turpat, Nr. 15, 23, 24.

²⁸⁴ Pagalms, 1882, Nr. 1, 12. lpp.

²⁸⁵ Turpat, Nr. 9, 76. lpp.

²⁸⁶ Turpat, Nr. 8.

mūžīgu dusēšanu.»²⁸⁷ Vēstule rakstīta sakarā ar attēlu «Kungu mājās nebūšana»²⁸⁸ kur attēlotas jautras kalpotāju izdarības laikā, kad kungu nav mājās, bet paskaidrojumā šī situācija nosaukta par «apzinīgu, jocīgu niķu brīdi». Lakoniska ir J. Lautenbaha atbilde uz šo vēstuli: «Mācieties bildēs pareizi saprast.»²⁸⁹

Kāds cits lasītājs vēstulē J. Lautenbaham 1881. gadā rakstīja: «Kad tagad 13. numurs ir iznācis, un to dabūju redzēt, tad man visa labpatikšana bij zudusi un ar īgnumu liku «Pagalmu» pie malas, jo ieraudzīju bildi, kas rāda nekaunību, to redzēdams paņēmu spalvu un tinti un nekaunīgo bildi izstriķēju, iekam to citiem lasītājiem un lasītājām devu lasīt. Te nu jājautā, kas ir «Pagalms» un kāds ir viņa mērķis?»²⁹⁰ Nav saprotams, kas isti tā uztraucis šo lasītāju ilustrācijā «Berberi no saviem ienaidniekiem uz slēpšanās vietām bēgdami.»²⁹¹ vai par nekaunību viņš uzskatījis attēloto sievieti, kas, sēdējama ēzeļa mugurā, zīda bērnu, vai arī mazo zēnu, kas, brienot pāri upei, pacēlis krekliņu līdz jostas vietai.

Dažkārt lasītāji žurnāla ilustrācijas novērtējuši ļoti pozitīvi, reizēm izsakot pat lietišķus padomus. Kādā vēstulē J. Lautenbaham uzslavēta ilustrācija par roņu medībām pirmajā žurnāla numurā, atzīstot, ka tā izmantojama par «sekmīgu mācību stundu».²⁹² Jāatzīst lasītāju aktīvā attieksme pret žurnālā sniegtajiem materiāliem, tai skaitā arī ilustrācijām.

«Pagalms» kā pirmais ilustrētais latviešu žurnāls gan dārgi maksāja tā izdevējam, bet sakarā ar niecīgo lasītāju skaitu kļuva viņam nerentabls pasākums. E. Zislaka entuziasms žurnāla ilustrēšanā nedeva gaidītos rezultātus.

* * *

Kaut arī pirmā latviešu literārā žurnāla «Pagalms» mūžs nebija garš, tam bija nozīme kā ceļa sagatavotājam turpmākiem šāda tipa izdevumiem. Jau 1884. gadā nāca klajā cits literārs un populārzinātnisks žurnāls «Rota», kam bija iespēja apgūt sava priekšteča pozitīvo pieredzi un kritiski novērtēt neveiksmju cēloņus. 1885. gadā līdzās «Rotai» gaitu uzsāka demokrātiskāk noskaņots un nopietnāks izdevums — mēnešraksts «Austrums», iezīmējams latviešu žurnālistikā jaunu posmu — Jaunās strāvas priekšvakaru. «Austrumam» un «Mājas Viesa Mēnešrakstam» salīdzinājumā ar pirmajiem latviešu literārajiem žurnāliem bija jau ļoti nozīmīga loma literatūras attīstībā pagājušā gadsimta beigās.

²⁸⁷ J. Lautenbaha fonds, 58, 7.

²⁸⁸ Pagalms, 1882, Nr. 18, 145. lpp.

²⁸⁹ Turpat, Nr. 21, 172. lpp.

²⁹⁰ J. Lautenbaha fonds, 39, 4.

²⁹¹ Pagalms, 1881, Nr. 13, 141. lpp.

²⁹² J. Lautenbaha fonds, 39, 16.

ПЕРВЫЙ ЛАТЫШСКИЙ ЛИТЕРАТУРНЫЙ
ЖУРНАЛ «ПАГАЛМС»

Резюме

Первый латышский литературный журнал «Пагалмс» издавался в г. Елгава с 1880 по 1884 год. Круг его сотрудников был ограничен — журнал не сумел сплотить вокруг себя лучших писателей того времени.

«Пагалмс» руководствовался неопределенной, расплывчатой программой и издавался в псевдонародном духе, выходил нерегулярно и популярностью в обществе не пользовался. Из-за недостатка читателей журнал пришлось закрыть (всего вышло 50 номеров).

Несмотря на это «Пагалмс» имеет определенное культурно-историческое значение как первый латышский литературный журнал, который подготовил путь для изданий такого рода в будущем. Положительная роль журнала заключается и в том, что он популяризировал литературу других народов.

В работе рассматривается деятельность издателя Эдуарда Зислака (1850—1888) и редактора Екаба Лаутенбаха (1847—1928), связанная с изданием журнала, вклад писателя Апсишу Екаба и других сотрудников в дело создания и выпуска первого латышского литературного журнала. Уделено внимание также литературному разделу издания (стихи, проза, драматургия), литературной критике, статьям различного характера и содержания, иллюстрациям («Пагалмс» — первый латышский иллюстрированный журнал).

В исследовании использованы как материалы периодической печати, так и не опубликованные до сих пор архивные документы.

DI E ERSTE LETTISCHE LITERARISCHE ZEITSCHRIFT «PAGALMS»

Zusammenfassung

In den Jahren 1880 bis 1884 wurde in Jelgava die erste lettische literarische Zeitschrift «Pagalms» herausgegeben.

Die Anzahl der Mitarbeiter der Zeitschrift war begrenzt — «Pagalms» verstand es nicht, die besten Schriftsteller dieser Zeit zu sich heranzuziehen.

Die Zeitschrift hatte kein festes und klares Programm, sie wurde in pseudovolkstümlichem Geiste geleitet, erschien unregelmäßig und erfreute sich keiner Popularität in der Öffentlichkeit. Wegen Mangel an Lesern wurde die Ausgabe des «Pagalms» bald unterbrochen (es erschienen insgesamt 50 Nummern).

Dessen ungeachtet hat die erste lettische literarische Zeitschrift «Pagalms» in der Geschichte der lettischen Kultur die Rolle des Bahnbrechers für solcherlei zukünftige Ausgaben gespielt. Außerdem ist das Popularisieren des Schrifttums anderer Völker in «Pagalms» positiv zu bewerten.

Der Artikel behandelt sowohl die mit der Veröffentlichung der Zeitschrift verbundene Tätigkeit des Herausgebers Eduards Zīslaks (1850—1888) und des Redakteurs Jēkabs Lautenbachs (1847—1928), wie auch den Beitrag von Apsīšu Jēkabs und anderen Mitarbeitern, ebenso die in «Pagalms» abgedruckten literarischen Werke (Gedichte, Prosawerke, Dramaturgie) und verschiedene Artikel und Illustrationen («Pagalms» war die erste lettische Illustrierte).

Vom Verfasser wurden nicht nur Materialien und Belege aus der Fachpresse, sondern auch bisher nicht veröffentlichte Archivalien benutzt.

SATURS

Ievads	5
E. Zislaks un žurnāla «Pagalms» izdošana	8
J. Lautenbahs — žurnāla redaktors un līdz- strādnieks	17
Apsīšu Jēkabs — žurnāla «Pagalms» līdz- strādnieks	23
Žurnāla «Pagalms» publicēto materiālu apskats	26
Первый латышский литературный журнал «Пагалмс»	57
Die erste lettische literarische Zeitschrift «Pa- galms»	57

Laimons Stepiņš

PIRMAIS LATVIEŠU LITERARIS
ZURNĀLS «PAGALMS»

Vāku zīmējusi *Vija Mikāne*.

Redaktore *I. Ambaine*. Māksl. redaktore *A. Meiere*.
Tehn. redaktore *M. Kairiša*. Korektore *A. Āva*.
Nodota salikšanai 1970. g. 26. janvārī. Parakstīta
iespiešanai 1970. g. 3. septembrī. Tipogr. papīrs
Nr. 2, papīra formāts 60×84^{1/16}. 3,75 fiz. iespiedl.;
3,49 uzsk. iespiedl.; 4,12 izdevn. l. Metiens 2000 eks.
JT 02220 Maksā 25 kap. Izdevniecība «Zinātne»
Rīgā, Turgeņeva ielā 19. Iespiesta Latvijas PSR
Ministru Padomes Preses komitejas 6. tipogrāfijā
Rīgā, Gorkija ielā 6. Pasūt. Nr. 257.

002

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0308099437

Kontroleksemplārs

25 kap.